

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. นิทานโบราณคดี. ธนบุรี: สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๑๓. ๕๒๖ หน้า.

กองโบราณคดี, กรมศิลปากร. อดีตอีสาน. เอกสารวิชาการกองโบราณคดีหมายเลข ๑๑/๒๕๓๑. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๓๑. ๓๑๒ หน้า.

คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา สุรินทร์. “ประเพณี พิธีกรรมของกลุ่มไทย-เขมร”. ใน วารสาร แชนชาลฉบับพิเศษ, สุรินทร์: ศิริรัตน์การพิมพ์, ๒๕๓๓. ๑๓๔ หน้า.

เครือจิต ศรีบุญนาค. “ความเชื่อกับการฟ้อนรำของลาว ส่วย เขมร”. ในศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์, วัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำมูล: กรณี เขมร ลาว ส่วย สุรินทร์, หน้า ๑๕๘ - ๒๐๑. กรุงเทพมหานคร: สารมวลชน, ๒๕๓๓.

จิตร ภูมิศักดิ์. ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาวและขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดวงกมล, ๒๕๒๔. ๖๕๘ หน้า.

_____. ภาษาละหุหรือมูเซอร์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไ่ม้งาม, ๒๕๒๖. ๑๓๓ หน้า.

จิรัสสา คชาชีวะ. พระพินเนศวร์ : คติความเชื่อและรูปแบบของพระพินเนศวร์ที่พบในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๓๑. ๑๓๐ หน้า.

เจริญ ไวรวิจันกุล, กฤษณา วษาสันต์ และสาโรช อารยพงศ์. “การสำรวจวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำมูล โครงสร้างและภาวะการรับรู้. ใน ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์, วัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำมูล : กรณีเขมร ลาว ส่วย สุรินทร์, หน้า ๑ - ๑๑๘. กรุงเทพมหานคร: สารมวลชน, ๒๕๓๓

จ่านงค์ ทองประเสริฐ. “การจับช้างป่าและภาษาผีป่า” ใน แหล่งโบราณคดีในประโคนชัยและปราสาทหินพนมรุ้ง หนังสืออนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายรูป ธรรมกุล ป.ช. ณ เมรุวัดอินทวาราม อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ วันที่ ๕ กรกฎาคม ๒๕๒๕ หน้า ๒๖ - ๑๔๕.

ฉลาดชาย รมิตานนท์. ประเพณีการทรงผีเจ้านายและบทบาททางสังคม : กรณีศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่. รายงานวิจัยเพื่อเสนอในการประชุมใหญ่สามัญประจำปีสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย วันที่ ๒๔ - ๒๖ กรกฎาคม ๒๕๒๖ ณ โรงแรมรามาร์คเด็นส์ กรุงเทพมหานคร, ๘๕ หน้า. (พิมพ์ตัด)

ฉัตร รัตทิพย์ นาดสุภา และ พรพิไล เลิศวิชา. วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, ๒๕๓๗. ๒๘๐ หน้า.

- ชยันต์ วรรณะภูติ. “สรุปการประชุมทางวิชาการ”. ใน *รายงานการประชุมทางวิชาการ การวิจัยทางชาติพันธุ์ในลาวไทย (Report on the Seminar on Ethnic Students in Laos and Thailand)*, หน้า ๑๑๔ - ๑๑๕. จัดโดย สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, สถาบันวิจัยชาวเขากกรมประชาสงเคราะห์, สถาบันวิจัยเฝ้าพันธุ์วิทยา คณะกรรมการวิทยาศาสตร์สังคม(ลาว) และ โครงการ TRI-ORSTOM (ฝรั่งเศส) วันที่ ๑๓ - ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๓๔ ณ ห้องประชุม สารสนเทศ สำนักอธิการบดี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ชาติ เอี่ยมกระแสดินธุ์. “การคล้องช้างครั้งสุดท้ายที่ลพบุรี” ใน ชาติ เอี่ยมกระแสดินธุ์ (ผู้แต่ง) *เมื่อราชทูตไทยไปปักกิ่ง*. หน้า ๑๐๔ - ๑๕๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชัยศิริการพิมพ์, ๒๕๒๐.
- ช่างกับส่วย ความสัมพันธ์ลึกซึ้งตั้งแต่อดีต. *วารสารสยามอารยะ* ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑๖ (เมษายน ๒๕๓๗) หน้า ๔๓ - ๔๔.
- ชื่น ศรีสวัสดิ์. ส่วยเลี้ยงช้างสุรินทร์. ใน *วิทยาลัยครูบุรีรัมย์, สมบัติอีสานใต้ฉบับพิเศษ*, หน้า ๒๐๑ - ๒๒๖. บุรีรัมย์: เรวัตการพิมพ์, ม.ป.ท.
- _____. “วัฒนธรรมการเลี้ยงช้างของชาวไทย-กวย (ส่วย) ในจังหวัดสุรินทร์” ใน ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์, *วัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำมูล : กรณีเขมร ลาว ส่วย สุรินทร์*, หน้า ๑๒๖ - ๑๕๖. กรุงเทพมหานคร: สารมวลชน, ๒๕๓๓.
- _____. *ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมการเลี้ยงช้างของชาวกวย(ส่วย)ในจังหวัดสุรินทร์*. สุรินทร์: คณะวิทยาการจัดการ สหวิทยาลัยอีสานใต้ สุรินทร์, ๒๕๓๓. ๑๒๕ หน้า. (อัดสำเนา).
- _____. “ผีปะก่า”. ใน สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, *กระทรวงศึกษาธิการ. ชีวิตไทยชุดบุษยามาถน*, หน้า ๒๐๑ - ๒๐๘. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๗.
- ดวงฤทัย เอสะนาชาตัง. “จุ่ม-จิม ลูกช้างเผือกเข้าพิธีรับลูกช้างแล้ว”. *นิตยสารสารคดี* ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๑๒๔ (มิถุนายน ๒๕๓๘) หน้า ๓๒ - ๔.
- เดชา ชาวนางค์. “เปิดตำนาน 8 เผ่าไทยในมุกดาหาร วิถีชีวิตปัจจุบันนับวันเปลี่ยน”. ใน *เนชั่นสุดสัปดาห์* (๒๗ มกราคม - ๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๘) หน้า ๔๖ - ๕.
- คำเนียร เลขะกุล, “สุรินทร์เมืองขอมโบราณ” ใน *อนุสารอ.ส.ท.* ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๓ (ตุลาคม ๒๕๐๕).
- _____. “สุรินทร์ในอดีต”. ใน ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์, *เพลงพื้นบ้านและการละเล่นพื้นบ้านจังหวัดสุรินทร์*, หน้า ๓๖ - ๔๘. กรุงเทพมหานคร: กรุงเทพมหานครการพิมพ์, ๒๕๒๗.
- ถวิล เกษรราช. *ประวัติผู้ไทย*. พระนคร: กรุงเทพมหานครการพิมพ์, ๒๕๑๒. ๔๗๒ หน้า.
- ธวัช ปุณโณทก. “ประวัติหัวเมืองอีสานตอนล่าง พิจารณาด้านวัฒนธรรมและประชาคม” ใน *สมบัติอีสานใต้ครั้งที่ ๓* (งานแสดงศิลปวัฒนธรรมแห่งชาติในเขตอีสานใต้ ระหว่างวันที่ ๑๔ - ๑๖ มกราคม ๒๕๒๗) หน้า ๓๕ - ๔๖. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์วัฒนธรรมวิทยาลัยครูบุรีรัมย์, ๒๕๒๗

- ____. “ความเชื่อพื้นบ้านอันสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในสังคมอีสาน” ในเพ็ญศรี คุ้ม, ไพฑูรย์ สีนลารัตน์, ปิยนาด บุณนาค และวราภรณ์ ทินานนท์ (บรรณาธิการ). *วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ*, หน้า ๓๕๐-๕๒. กรุงเทพมหานคร: โครงการไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๘.
- ธิดา สารระยา. *อาณาจักรเจนละ : ประวัติศาสตร์อีสานโบราณ*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๓๕. ๑๐๔ หน้า.
- นิคม วงเวียน. *วัฒนธรรมช่วย(กุย)ด้านความเชื่อในจังหวัดสุรินทร์*. สุรินทร์:วิทยาลัยครูสุรินทร์ ๒๕๒๖. ๑๖๘ หน้า. (พิมพ์ดีด).
- บิลตัน ออสบอร์น (ผู้เขียน) ธนาลัย สุขพัฒน์ธี, พรรณงาม เกษธรรมสารและมัทนา เกษกมล (ผู้แปล). *สังเขปประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้*. กรุงเทพมหานคร: เคล็ดไทย, ๒๕๒๘.
- บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. *สามสิบชาติในเชียงราย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์รับพิมพ์, ๒๕๕๘.
- ____. *ชาวเขาในประเทศไทย*. พระนคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๐๖. ๖๑๐ หน้า.
- ____. *ไทยยวน-คนเมือง*. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๒.
- บุญยงค์ เกศเทศ. *วัฒนธรรมเผ่าพันธุ์มนุษย์*. อุบลราชธานี: บงสวัสดิ์การพิมพ์, ๒๕๓๖. ๑๖๑ หน้า.
- ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล. “เค้าโครงความคิดเรื่องโครงสร้าง และการศึกษานิทานปรัมปราของ โกลด เลวี-สเตราส์” ใน *รวมบทความการวิเคราะห์ข้อมูลทางคติชนวิทยา*. กรุงเทพมหานคร: สมาคมวิจัยเชิงคุณภาพแห่งประเทศไทย และ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๑, ๓๑ หน้า.
- ประชาภิจักรจักร, พระยา. *ว่าด้วยภาษาต่างๆในสยามประเทศ*. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๒. ๕๐ หน้า.
- ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์. “นางเลือดขาว” ใน *รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช ครั้งที่ ๒ ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและวัฒนธรรมของนครศรีธรรมราช ณ วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช ๒๔ - ๒๕ มกราคม ๒๕๒๕* หน้า ๑๑๕ - ๒๕.
- ประเสริฐ ศรีประเสริฐ. *พจนานุกรมกุย(ช่วย)-ไทย-อังกฤษ*. กรุงเทพมหานคร: โครงการวิจัยภาษาไทย และภาษาพื้นเมืองถิ่นต่างๆ สถาบันภาษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑. ๔๓๔ หน้า.
- พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษ - ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๒๕. ๔๖๗ หน้า.
- พิทยา หอมไกรลาศ. “คืนวันของข้างเร่ร้อน” ใน *สารคดี* ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๑๒๗, หน้า ๕๖ - ๑๑๐. (กันยายน ๒๕๓๘).
- ไพฑูรย์ มีกุล. *รายงานการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ไทยกวย*. กรุงเทพมหานคร: โครงการศึกษาชนกลุ่มน้อย สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๓๒. ๑๒๘ หน้า. (อัดสำเนา).
- ____. “วัฒนธรรมแม่น้ำมูลเชิงชาติพันธุ์วิทยาและประวัติศาสตร์ กรณีการผสมกลมกลืนของกลุ่มชาติพันธุ์กวย เขมร และลาว. ใน ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์, *วัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำมูล : กรณี เขมร ลาว ช่วย สุรินทร์*, หน้า ๑๑๕ - ๑๒๕. กรุงเทพมหานคร: สารมวลชน, ๒๕๓๓.

ไพบูลย์ สุนทรารักษ์. “เมืองสุรินทร์” ใน *เมืองสุรินทร์*. สมาคมชาวสุรินทร์ในพระนคร พิมพ์เป็นที่ระลึกในการประชุมใหญ่ประจำปี. กรุงเทพมหานคร: มงคลการพิมพ์, ๒๕๐๔.

ยศ สันตสมบัติ. *แม่หญิงสี่ขาตัว ชุมชนและการค้าประเวณีในสังคมไทย*. ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๓๕. ๒๗๕ หน้า.

_____. *มนุษย์กับวัฒนธรรม*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๗. ๒๕๕ หน้า.

รจน์ โสตศิริ. “พิธีการล่าช้างของส่วย” ใน *วารสารสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา* ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ (๒๕๒๕) หน้า ๑๐๖ - ๑๓.

รอบบิ้น เบอรัลิ่ง (ผู้แต่ง) ปรานี วงษ์เทศ (ผู้แปลและเรียบเรียง). *หุบเขาและทุ่งราบ (Hill Farms and Paddy Fields)*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เจ้าพระยา, ๒๕๒๒.

ระพีพรรณ ทิวสระแก้ว. “ช้างของชาวกวยและการปลูกป่าเพื่อช้าง” ใน *นิตยสารสารคดี* ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑๐๔ (ตุลาคม ๒๕๓๖) หน้า ๓๔ - ๖.

รัญดา ลาภหนู. “24 ชั่วโมงกับควาญช้างในกรุง” ใน *นิตยสารแพรวสุดสัปดาห์* ปีที่ ๑๖ (กันยายน ๒๕๓๗) หน้า ๑๓๐ - ๑๓๒.

ราชเสนา, พระยา. “ชีวิตของชาวโพนช้างอาชีพ” ใน *วารสารศิลปากร* ปีที่ ๒ เล่ม ๕ (กุมภาพันธ์ ๒๔๕๒) หน้า ๓๐ - ๓๔.

_____. “ชีวิตของชาวโพนช้างอาชีพ”. ใน *วารสารศิลปากร* ปีที่ ๒ เล่ม ๖ (เมษายน ๒๔๕๒) หน้า ๖๔ - ๗๘.

รายการ The Discovery Channel ตอน Pacifica (ดินแดนแห่งทะเลใต้) ทาง IBC 8 วันพุธที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๓๗ เวลา ๒๑.๐๐ - ๒๑.๓๐ น

รุจิพันธ์ ดอกงา. การคล้องช้างของชนเผ่าส่วย. *วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปบัณฑิต (โบราณคดี)* มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๑๒. ๘๐ หน้า.

เรณู วิชาศิลป์. “การทำนายนกระดุกไก่อของคนไทยบางกลุ่ม” ใน *เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่องคนไทนอกประเทศ : พรหมแดนความรู้*. การประชุมใหญ่สามัญประจำปี พ.ศ. ๒๕๓๑ และ สัมมนาทางวิชาการของสมาคมประวัติศาสตร์แห่งประเทศไทย วันที่ ๒๘ - ๒๙ มกราคม ๒๕๓๒, หน้า ๘๓ - ๑๑๗.

เรื่องเดช ปันเขื่อนขันธ์. *ภาษาถิ่นตระกูลไทย*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๑. ๕๔ หน้า.

ละเอียด วิสุทธิแพทย์. “ช้างในวรรณคดีสันสกฤตและวรรณคดีบาลี”. *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, ๒๕๒๒. ๒๘๑ หน้า.

วรรณมา เทียนมี. *การกระจายของภาษากูยในประเทศไทย (The Distribution of Kuy Dialects in Thailand)*. นนทบุรี: มูลนิธิภาษาศาสตร์ประยุกต์, ๒๕๓๗. ๑๒๓ หน้า.

วรรณวี เพชรธณ. “เสียงคัดค้านกรณีห้ามช่างเข้ากรุงเทพฯ” ใน *นิตยสารสารคดี* ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๑๒๓ (พฤษภาคม ๒๕๓๘) หน้า ๔๖.

วิทย์ พิณคันเงิน. “ชาวช่วยผู้มีอาชีพช่าง” ใน วิทย์ พิณคันเงิน (ผู้แต่ง), *ประมวลสารคดีไทย*, หน้า ๑๑๓ - ๑๑๖. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรบริการ, ๒๕๐๕.

____. *รู้จักกับเพื่อนร่วมโลก เล่ม ๑ ชาวทวีปเอเชีย*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิชย์, ๒๕๐๘. ๓๘ หน้า.

วิฑูร บัวแดง. *รายงานการศึกษาภาคพื้นรู้เมือง*. โครงการศึกษาชนกลุ่มน้อย สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๓๒. (อัคราณา).

____. *รำพึงมอญ ฟ้อนผีเมือง : ภูมิปัญญาชาวบ้านจากพิธีกรรม*. *เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่องความเชื่อและพิธีกรรม : ภูมิปัญญาชาวบ้านไทย-ไท*. วันที่ ๑๐ - ๑๔ มิถุนายน ๒๕๓๗ ณ โรงแรมดวงตะวัน เชียงใหม่. ๑๕ หน้า. (อัคราณา).

“วิพากกรรมของคนกับช่าง ไม่ช่วยกันวันนี้มีสิทธิ์สูญ.” *ผู้จัดการรายวัน*. วันพฤหัสบดีที่ ๒ พฤษภาคม ๒๕๒๕, หน้า ๑๐.

ศิริ สละคต, “การคล้องช้างที่เพนียดจังหวัดพระนครศรีอยุธยา”, *สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต (โบราณคดี)* คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๕.

ศิริพร จูตะฐาน. “แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อและศาสนาในสังคม” ใน *เอกสารการสอนชุดวิชา ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย หน่วยที่ ๑*. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, ๒๕๓๓.

ศรีศักร วัลลิโภดม. “ขุนเจือง ความสำคัญร่วมทางวัฒนธรรมของคนในกลุ่มน้ำโจนตอนบน” ใน *วารสารเมืองโบราณ* ๒๐ (มกราคม-มีนาคม ๒๕๓๗) หน้า ๑๘ - ๒๕.

ศุภรธรรมดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า. *เรื่องของช่าง*. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โครงการต่ออายุหนังสือเก่า, ๒๕๓๗. ๑๓๕ หน้า.

ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียและแปซิฟิก. *ข่าวสารป่ากับชุมชน ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๓* (กันยายน ๒๕๓๘)

สงวน โชติรัตน์. *ไทยวน-คนเมือง*. พระนคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๒. ๓๕๖ หน้า.

สมทรง บุรุษพัฒน์. *เรียนภาษาและชีวิตความเป็นอยู่ของชาวกูย - กวย (ส่วย)* จากบทสนทนา กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๗. ๔๓๐ หน้า.

สมบูรณ์ สุขสำราญ. *ความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรมของชุมชนชาวจีน*. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕. ๑๐๔ หน้า.

สมปอง ทองประสม. “เรือนส่วย”. ใน *วารสารบูรพปริทัศน์* ปีที่ ๑๓ (พฤษภาคม ๒๕๓๑) หน้า ๗๖ - ๘.

สมฤกษ์ โกศลวิทยานันต์. วันอาทิตย์ที่ ๒๘ เมษายน ๒๕๓๕. อนุรักษ์ข้างบนเส้นทางสามแพร่ง. มติชน
หน้า ๑๑.

สรรพากร, กรม. หนังสือรวมบทความ พระยาอินทรมนตรีศรีจันทร์กุมาร. พิมพ์เผยแพร่ในโอกาส กรม
สรรพากรครบรอบ ๖๐ ปี วันที่ ๒ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๘.

สมัย สุทธิธรรม. คนคล้องช้าง. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๗. ๕๒ หน้า.

สถานวิทยาสัทธา, หลวง. ตำนานแห่งช้าง ภาค ๑. พระนคร: โรงพิมพ์จันทร์ผลิน, ๒๔๗๐.

ศิริวัฒน์ คำวันสา. “ส่วย(กุย)” ใน อีสานปริทัศน์. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๔.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. “พระพิฆเนศก์หิวนม” ใน มติชนสุดสัปดาห์ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๗๘๕ วันอังคารที่ ๓
ตุลาคม ๒๕๓๘. หน้า ๕๕.

สุทธิลักษณ์ อัมพันวงศ์. ช้างไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๓๗. ๓๕๘
หน้า.

สุเทพ สุนทรเกสัช. “ความเชื่อเรื่องผีปู้ตาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”. ใน สุเทพ สุนทรเกสัช (ผู้แปล
และบรรณาธิการ), สังคมวิทยาของหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, หน้า ๑๓๕ - ๑๖๕.

กรุงเทพมหานคร: แผนกวิชาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๑.

สุนัย ราชภัณฑารักษ์. เชียงปุม ณ สุรินทร์. ขอนแก่น: ศิริภัณฑ์ออฟเซ็ท, ๒๕๒๕.

สุมิตร ปิติพัฒน์. “ศาสนาและความเชื่อของไทยดำ” ใน จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษย
ศาสตร์ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๔ กรกฎาคม ๒๕๑๘. หน้า ๒๗ - ๔๐.

สุรสิงห์ตำรวม ฉิม พะเนา. “ภาษาสัญลักษณ์ในพิธีกรรมสืบชะตา : ตัวอย่างวรรณกรรมเงียบ”. ใน
เพ็ญศรี คุ้ม, ไพฑูรย์ สนิถรัตน์, ปิยนารถ บุนนาค และ วราภรณ์ ทินานนท์ (บรรณาธิการ),
วัฒนธรรมพื้นบ้าน : ภาษา, หน้า ๑๐๖ - ๑๓๓. กรุงเทพมหานคร: ฝ่ายวิชาการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

สุริยา รัตนกุล. นานาภาษาในเอเชียอาคเนย์ ภาคที่ ๑ ภาษาตระกูลออสโตรเอเชียติกและตระกูลจีน-ทิเบต.
กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชนบท. ๒๕๓๗.

สุริยา สมุทคุปดี. พัฒนา กิตติอาษา, นันทิยา พุทธะ และ เกษมศรี สิงห์คก. บุญข้าวประดับดินและบุญ
ข้าวสาก พิธีกรรม ข้าว และมนุษย์ ในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของอีสาน. ขอนแก่น:
ห้องปฏิบัติการทางมานุษยวิทยาของอีสาน ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะ
มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๔. ๑๑๖ หน้า.

สุหน่อน อยู่สา. “ผีปะกำและลองจาวแซน ดินดินลี้ลับมฤตยูดำ” ใน สุภักดิ์ ตลับทอง (ผู้รวบรวม) ผี
ปะกำ ช้าง กุยอะจิง, หน้า ๑ - ๒๑. สุรินทร์: ศิริรัตน์การพิมพ์, ๒๕๓๓.
หน้า ๒๘ - ๔๒.

เสฐียรโกเศศ. แหลมอินโดจีนสมัยโบราณ. กรุงเทพมหานคร: เจริญรัตน์การพิมพ์, ๒๕๑๕. ๓๘๖ หน้า.

____. สารานุกรมของเสฐียรโกเศศ. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๖. ๓๒๘ หน้า.

หอสมุดแห่งชาติ, กรมศิลปากร. ตำราเทวรูปและเทวดานพเคราะห์. กรมศิลปากรจัดพิมพ์เฉลิมพระ

เกียรติสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ในมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ
๑๒ สิงหาคม ๒๕๓๕.

องค์การคำคุณฐา, ประชุมพงศาวดารเล่ม ๓ (ประชุมพงศาวดารภาค ๓ และภาค ๔ ตอนต้น).

กรุงเทพมหานคร: ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์, ๒๕๐๖. ๓๕๕ หน้า.

อมรา พงศาพิชญ์. วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์ : วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา. พิมพ์ครั้งที่
ที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔. ๒๓๑ หน้า.

____. “พุทธศาสนาชาวบ้าน” ใน เอกสารการสอนชุดวิชา ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย หน่วยที่
๗. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๕.

อิสรา จรรย์ยานนท์. “การแต่งงานของสาวในจังหวัดสุรินทร์” ใน ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์, เพลง
พื้นบ้านและการละเล่นพื้นบ้านจังหวัดสุรินทร์, หน้า ๑๒๗-๑๓. กรุงเทพมหานคร:

กรุงสยามการพิมพ์, ๒๕๒๗.

อิสราพร จันทร์ทอง. บทบาทหน้าที่ของพิธีกรรมของชาวกูยบ้านลำโรงทาบ อำเภอลำโรงทาบ จังหวัด
สุรินทร์. วิทยานิพนธ์มานุษยวิทยา มหาวิทยาลัย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร,
๒๕๓๗. ๑๕๗ หน้า.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. “ความเชื่อดั้งเดิมของชาวล้านนา : การศึกษาจากตำนานและพิธีกรรม” ใน
เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “พุทธศาสนากับสังคมล้านนา”
ณ วิทยาลัย ครูเชียงใหม่ สหวิทยาลัยล้านนา วันที่ ๘ - ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๓๕. ๑๘ หน้า.

____. พิธีบูชาผีปู่ย่าในล้านนา : กรณีศึกษาเมือง. ม.ป.ป., ม.ป.ท., ๑๕ หน้า (อัคราณา).

อานันท์ กาญจนพันธุ์ และ ฉลาดชาย รมิตานนท์. “พิธีกรรมและความเชื่อล้านนา : การผลิตใหม่ของ
อำนาจทางศีลธรรม”. ใน สมุดสังคมศาสตร์ ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๒ (พฤศจิกายน ๒๕๓๒ -
มกราคม ๒๕๓๓) หน้า ๑๒๓ - ๑๕.

อาัยณ โฆษณ์ (นามแฝง). “เรื่องพระคเณศที่เกี่ยวกับช้าง” ใน เทพนิยายสงเคราะห์เรื่องเมขลา-
รามสูร และพระคเณศ โดย เสฐียรโกเศศ และ นาคะประทีป. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์,
๒๔๘๒. หน้า ๑๕๔ - ๖๑.

เอกสารประวัติมหาดไทย, การปกครองส่วนภูมิภาค. “ประวัติจังหวัดสุรินทร์” ใน เพลงพื้นบ้านและ
การละเล่นพื้นบ้านจังหวัดสุรินทร์. หน้า ๓ - ๑๕. กรุงเทพมหานคร: กรุงสยามการพิมพ์,
๒๕๒๗.

- เอ. คาร์ร และ พันตรี อี. ไชเคนฟาเคน . ชาติวงศ์วิทยาว่าด้วยชนชาติเผ่าต่างๆในประเทศไทย. ใน
อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ พลเอกบริบูรณ์ จุละจาริตต์. กรุงเทพมหานคร: อักษร
เจริญทัศน์, ๒๕๐๕. ๔๖ หน้า.
- ฮ. ไพรยวัล. ช้าง. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โครงการต่ออายุหนังสือเก่า, ๒๕๓๗. ๑๕๘ หน้า.

ภาษาอังกฤษ

- Blandchard, Wendell., in collaboration with Henry, C Ahalt...(et al.). *Thailand : Its People, Its Society, Its Culture*. New Haver: Hraf Press, 1958. 528 pp.
- Durkheim, Emile. "The Elementary Forms of the Religious Life" in *Reader in Comparative Religion : An Anthropological Approach*. Edited by William A. Lessa and Evon Z. Vogt, 3 edition. New York: Harper & Row, Publishers, 1965. p. 28 - 36.
- Joann, L. Schrock...(et al). *Minority Groups in Thailand*. Center for Research in Social Systems: Department of Army, United State of America, 1970. 1135 pp.
- Frank, M. Lebar, Gerard, C. Hickey and John, K. Musgrave. *Ethnic Groups of Mainland Southeast Asia*. New Haven: Human Relation Area File Press, 1964. p. 159.
- Lessa A, William and Vogt Z, Evon. *Reader in Comparative Religion : An Anthropological approach*. (3rd., edition). New York: Harper and Row Publishers, 1972. 572 pp.
- Rote Sodesiri. *The Changing Systems of Belief of the Elephant Hunters of Surin, Thailand*. The report of an investigation submitted as a partial requirement for the degree of Master of Arts in Anthropology at the University of Western Australia, 1972. 270 pp.
- Seidenfaden, Eric. The Kui People of Cambodia and Siam. In *Journal of Siam Society* Vol. 39, Part 2 (January 1952) pp. 144 - 80.
- Tanabe, Shigeharu. Spirits, Power and Discourse of Female Gender : The Phi Meng Cult of Northern Thailand. In Manas Chitakasem and Andrew Turton (eds.), *Thai Constructions of knowledge*. London: school of Oriental and African Studies, 1991.
- Turner, Victor W. *The Forest of Symbols: Aspects of Ndembu Ritual*. Ithaca and London: Cornell University Press. 1974.
- Tylor, E.B. Animism. In W. Lessa and E. Vogt (eds.), *Reader in Comparative Religion : An Anthropological Approach*, pp. 10-20. New York: Harper and Row, Publishers, 1972.
- Wallace, Anthony F. C. *Religion : An Anthropological View*. Random House: New York, 1966. 302 pp.

ภาคผนวก

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก.

ประวัติความเป็นมาของพระพิฆเนศวร์

พระพิฆเนศวร์ หมายถึงเทพเจ้าองค์หนึ่งในศาสนาฮินดู ตัวเป็นคนหัวเป็นช้าง ปกติมีสี่กร ชาวฮินดูนับถือว่าพระพิฆเนศวร์เป็นเทพเจ้าประจำความขัดข้อง และเป็นผู้อำนวยความสำเร็จให้แก่กิจการต่างๆ มีคติถือกันว่า ใครกราบไหว้บูชาพระพิฆเนศวร์ก็จะมีความสำเร็จเป็นสวัสดิมงคล ชาวฮินดู เมื่อจะประกอบกิจพิธีในลัทธิศาสนา หรือศึกษาเล่าเรียนศิลปวิทยา ต้องกล่าวคำไหว้พระพิฆเนศวร์ ขอความปลอดภัยให้พ้นจากความขัดข้อง และเพื่อความสำเร็จในกิจการนั้นๆ เหตุนี้พระพิฆเนศวร์โดยนัยหนึ่งจึงเป็นเทพประจำศิลปวิทยาด้วย ตราประจำกรมศิลปากรและตราประจำวรรณคดีสโมสร จึงใช้รูปพระพิฆเนศวร์เป็นลวดลายดวงตรา ในภาคใต้ของอินเดียหลายแห่ง พวกเด็กเมื่อเริ่มจะอ่านหนังสือ จะต้องกล่าวคำไหว้พระพิฆเนศวร์เสียก่อนว่า “*หริ โอม ศรี คณ ปตเย นม*” แปลว่า “*หริโอม ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระคณบดีผู้มีศรี*” (พระคณบดี และพระพิฆเนศวร์ แปลว่า ผู้เป็นใหญ่หรือเป็นหัวหน้าพวกคณะ อันเป็นพวกมหาดเล็กหรือทวารรับใช้ของพระอิศวร)

พระพิฆเนศวร์เป็นเทพเจ้าที่ชาวฮินดูนิยมบูชากันมาก เมื่อชาวฮินดูอพยพไปตั้งภูมิลำเนาในที่ใดประเทศใด ก็มักจะมีพระพิฆเนศวร์ติดตัวไปด้วย เหตุนี้รูปพระพิฆเนศวร์จึงแพร่หลายไปในประเทศต่างๆ ทางตะวันออกและทางเหนือของอินเดีย แต่มีลักษณะของรูปผันแปรไปตามคติที่นิยมนับถือกัน เช่น พระพิฆเนศวร์ของจีนก็ทรงเครื่องอย่างจีน แต่สิ่งที่แปลกก็คือ ตามปรกติพระพิฆเนศวร์ต้องถืองาช้างกิ่งหนึ่ง แต่พระพิฆเนศวร์ของจีน ฉู่นุ่นและเชิเบตถือหัวผักกาดมีใบสามแฉก คล้ายรูปตรีหรือวชิราวุธ ขณะที่พระพิฆเนศวร์ของไทย ตามรูปภาพของเดิมท้องไม่พลุ้ยเหมือนพระพิฆเนศวร์ของอินเดีย และบางทีก็มีงาครบทั้งสองข้าง ส่วนพระพิฆเนศวร์ของอินเดียนั้นมีงาข้างเดียว เพราะอีกข้างหนึ่งถูกปรศุรามขว้างด้วยขวานหักลง และพระพิฆเนศวร์เอามาถือไว้ ส่วนพระพิฆเนศวร์ของชวา ลักษณะค่อนข้างไปทางอินเดีย แต่ทรง(สวม)กะโหลกศีรษะไว้บนพระเศียรบ้าง เป็นกุกุชบาลบ้าง และนั่งอยู่เหนืออาสน์ ซึ่งมีกะโหลกรองรับอยู่เป็นแถวบ้าง

พระพิฆเนศวร์ มีพระนามต่างๆมากมายต่างกันไป และความหมายของชื่อก็แตกต่างกันไปเท่าที่รวบรวมได้มีดังต่อไปนี้

พระคณเศ คณปติ คณบดี คณาธิป คณกริธา คณนาถ คณนายก ซึ่งแปลว่า ผู้เป็นใหญ่ในคณะเทพ

พระพิฆเนศวร์ วิฆเนศวร วิฆเนศ วิฆนายก วิฆคณปติ วิฆนราชา ซึ่งแปลว่า ผู้เป็นใหญ่ในความขัดข้อง หรือเจ้าเหนืออุปสรรค

พระสิทธิธาดา แปลว่า ผู้อำนวยความสำเร็จ
 พระวิฆนาย วิฆนหารี แปลว่า ผู้ขจัดความขัดข้อง
 พระเอกทนต์ แปลว่า ผู้มีงาเดียว
 พระหรั่มพ แปลว่า ผู้ล้าพองด้วยการกระทำ
 พระลัมโพทร แปลว่า ผู้มีท้องย้อย(พลู้ย)
 พระลัมภกรรณ แปลว่า ผู้มีหูยาน
 พระมโหทร แปลว่า ผู้มีท้องใหญ่
 พระทวิเทหะ(ทวิเทพ) แปลว่า ผู้มีกายสองลอน หรือผู้มีร่างซ้อนกันสองร่าง คือส่วนหัวเป็นข้าง
 ลำตัวเป็นเทพ

พระคชานน กรีมุข คชวทัน คชมุข แปลว่า ผู้มีหน้าเป็นช้าง

พระอาชुरด แปลว่า ผู้มีรตเป็นหนู

พระศิวบุตร แปลว่า บุตรของพระศิวะ

นอกจากนี้พระพิฆเนศวร์ของไทยยังมีพระโกญจนาเนศวร ซึ่งมีเศียรเป็นช้างสามเศียรหกกร พระศิวบุตร ผู้มีเศียรข้างหนึ่งเศียรสองกร ทรงตรีและคอกบัว งาไม่หัก และพระเทวกรรม ผู้มีสองกร ทรงงาช้างและไม้เท้า ทั้งสามชื่อนี้ชื่อแรกสันนิษฐานว่าควรจะเป็นพระขันธกุมารมากกว่า ส่วนสองชื่อหลังควรจะเป็นพระพิฆเนศวร์ โดยเฉพาะชื่อหลังคือพระเทวกรรมนั้น ถือว่าเป็นเทวดาประจำข้างหรือหมอข้าง^๑ หรืออาจจะเรียกว่าบรมครูข้างก็ได้

สำหรับเรื่องกำเนิดของพระพิฆเนศวร์นั้น ในประเทศที่มีการนับถือพระพิฆเนศวร์ก็มีอยู่มากมาย บางเรื่องก็มีข้อความขัดแย้งกัน ในที่นี้จะขอยกตัวอย่างมาเพียง ๒ ประเทศๆละ ๑ เรื่อง คือเรื่องกำเนิดพระพิฆเนศวร์ของอินเดีย ในฐานะที่เป็น “ต้นตำรับ” กับกำเนิดพระพิฆเนศวร์ของไทย ในคติความเชื่อของอินเดียนั้น พระพิฆเนศวร์เป็นเชษฐโอรสของพระอิศวรและพระอูมา ในคัมภีร์พรหมไววรรตปุราณกล่าวว่าเมื่อพระบารพดี(อีกนามหนึ่งของพระอูมา) ไม่สามารถให้กำเนิดโอรส พระศิวะจึงทรงแนะนำให้พระนางทำพิธี “ปันยากพรต” คือพิธีบูชาพระวิษณุ(พระนารายณ์) หลังจากนั้นพระนางก็ได้กุมารสมความปรารถนา ครั้นบรรดาทวยเทพทั้งหลายทราบข่าวต่างก็พากันมาแสดงความยินดี ในเทพเหล่านี้ก็มีพระศนิ(พระเสาร์) ซึ่งถ้ามองดูหน้าผู้ใดก็จะบันดาลให้ผู้นั้นประสบ โชคร้าย หรือที่ในทางทฤษฎีโทยเรียกว่า evil eye ครั้นพอพระศนิมองดูกุมารเท่านั้น เศียรกุมารก็ขาดจากคอกระเด็นหายไป เมื่อพระวิษณุทรงทราบก็เสด็จขึ้นทรงครุฑไปยังแม่น้ำปุษปภัทร ทอดพระเนตรเห็นช้างนอนหลับหันหัวไปทางทิศเหนือ(ชาวฮินดูถือว่าเป็นทิศอัปมงคล) ก็ทรงตัดหัวช้างนั้น นำกลับมาต่อที่คอกุมาร กุมารก็ฟื้นคืนชีพและมีเศียรเป็นช้างนับแต่บัดนั้น ส่วนพระศนิก็ถูกพระบารพดีสาปให้เดินขาเขยยกมาแต่นั้น

^๑เสฐียร โกเศศ, สารานุกรมของเสฐียร โกเศศ, (กรุงเทพมหานคร: เจริญรัตน์การพิมพ์, ๒๕๑๖), หน้า ๒๑๐-๑.

ส่วนกำเนิดพระพิฆเนศวร์ตามคติความเชื่อของไทย ได้กล่าวไว้ว่า ในอดีตอันไกลโพ้นนั้น มี อปสรตนหนึ่งทำผิด ต้องจุติลงมาเกิดเป็นช่างนำชื่ออสูรภักดิ์ ทำความเดือดร้อนให้แก่โลกทั้งสาม พระอิศวรทรงดำริจะให้พระขันธกุมารไปปราบ แต่พระขันธกุมารจะต้องทำพิธีโสกันต์ ณ เขาไกรลาสเสียก่อน โดยทูลเชิญพระพรหม พระนารายณ์มาเจริญพระเกศา ครั้นพอถึงวันมงคลพระนารายณ์เพ็ญบรรทมหลับสนิท พระอิศวรจึงมีเทวโองการให้พระอินทร์เอามาหาสังข์ไปเป่าปลุก พระนารายณ์ทรงแว่วเสียงสังข์ ก็ลืมพระเนตรเห็นพระอินทร์และตรัสถามว่าโลกมีเหตุประการใดหรือ พระอินทร์ทูลว่า พระอิศวรมีเทวโองการให้เชิญเสด็จไปเจริญพระเกศาพระขันธกุมาร พระนารายณ์ก็เลยปลั่งพระโอษฐ์ว่า “ลูกหัวหาย จะนอนหลับให้สบายก็ไม่ได้” แล้วก็เสด็จมากับพระอินทร์ และขณะที่พระนารายณ์ปลั่งพระโอษฐ์ดังนั้น ด้วยอำนาจของวาจาสิทธิ์ พระเศียรของพระขันธกุมารทั้งหก(พระขันธกุมารมีหกเศียร)ก็อันตรธานไป พระอิศวรทอดพระเนตรเห็นดังนั้น จึงทรงมีเทวโองการให้พระวิฆณุกรรมลงไปยังโลกมนุษย์ ตัดเอาศรีษะคนที่จะต้องถึงแก่กรรมแล้วมาต่อเศียรพระขันธกุมาร พระวิฆณุกรรมพอบรับเทวโองการแล้ว ก็ลงมาเที่ยวหา ศรีษะของคนบนโลก ทว่าก็ยังไม่มีผู้ใดที่ดวงจะถึงมาตในวันนั้น พบแต่ช่างนอนหันหัวไปทางทิศตะวันตก จึงได้ตัดเอาหัวช่างตัวนั้นไปต่อเป็นพระเศียรพระขันธกุมาร และเทพเจ้าทั้งสาม (พระพรหม พระอิศวร พระนารายณ์) ก็พร้อมใจกันเปลี่ยนพระนามให้เป็น พระพิฆเนศวร์หรือวิฆเนศ ครั้นแล้วพระพิฆเนศวร์ก็สำแดงเดชให้พระกายเป็นสี่กร กรหนึ่งถือบ่วงบาศ กรหนึ่งถือขอ กรหนึ่งถือค้อนเหล็ก และอีกกรหนึ่งถือก้อนทองแดง ทรงหนุเป็นพาหนะ เสด็จไปยังยมนานทีเข้าต่อสู้กับอสูรภักดิ์ อสูรภักดิ์ด้านทานมิได้ หนีดำลงไปใต้น้ำ ซ่อนตัวอยู่ในกลางมหาสมุทร พระพิฆเนศวร์อำพระโอษฐ์สูบเอาน้ำไว้ในพระนาภีจนแห้งเห็นตัวอสูรภักดิ์ จึงเอางาเบื้องซ้ายขว้างไปถูกอสูรภักดิ์และบริวารแสนโกฏีถึงแก่ความตาย แล้วจึงคายน้ำออกไว้ดั่งเก่า และเสด็จกลับไปเฝ้าพระอิศวร

ในขณะนั้นเทพเจ้าทั้งสามมาประชุมอยู่พร้อมกัน จึงได้อวยพรให้กับพระขันธกุมารว่า พระเศียรข้างนี้มิชั้เป็นมงามกลอยู่แล้ว อย่าผลัดเปลี่ยนเสียเลย และชนทั้งหลายจะกระทำพระราชพิธีใดๆก็ดี ให้ทำรูปพระมหาวิฆเนศวรตั้งไว้ด้วย จึงเป็นพระราชพิธีอันประเสริฐและช่างใดมีงาแต่เบื้องขวา สมมติว่าเหมือนพระมหาวิฆเนศวร ความข้างใดคล่องข้างได้ ฟิงนับหัวข้างได้ร้อยหนึ่งจงเป็นหมอเฒ่าเถิด เป็นมงคลยิ่งนัก^๒

^๒จิรัตตา คชาชีวะ, พระพิฆเนศวร์ : คติความเชื่อและรูปแบบของพระพิฆเนศวร์ที่พบในประเทศไทย

ภาคผนวก ข.

ความเป็นมาของตำราคชศาสตร์และตำราคชศาสตร์ในประเทศไทย*

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาตราชูญาณ ทรงมีพระวินิจฉัยในหนังสือนิทานโบราณคดีว่า ตำราคชศาสตร์ในประเทศไทยได้มาจากอินเดีย โดยทรงกล่าวอ้างว่า แผ่นดินของประเทศไทยอินเดียมีอาณาเขตกว้างใหญ่มีช้างมากกว่าที่อื่น และชาวอินเดียมีความเจริญด้วยวัฒนธรรมมาก่อนประเทศอื่นในภูมิภาคเดียวกัน ชาวอินเดียจึงคิดจับช้างไปใช้ในงานได้ก่อนคนในประเทศอื่นมาเป็นเวลานาน จนพวกพราหมณ์สามารถรวบรวมความรู้ในการจับช้างเข้าเป็นตำรา เรียกว่า “คชศาสตร์” วิชาจับช้างจึงแพร่หลายจากอินเดียมายังประเทศอื่น ๆ แถบเอเชียที่มีช้างเช่นเดียวกัน เช่น ประเทศมอญ ลาว ไทย ขวา มลายู โดยที่ชาวอินเดียติดต่อไปมาค้าขายและตั้งภูมิลำเนาในประเทศเหล่านั้น ชาวอินเดียเหล่านั้นพาวิชาคชศาสตร์ไปใช้ในการจับช้าง และฝึกสอนวิชาจับช้างแก่ชาวประเทศเหล่านั้นให้รู้เหมือนอย่างสอนศาสนา และวิชาอื่น ๆ ที่ยังปรากฏอยู่อีกหลายอย่าง การที่ผู้วินิจฉัยทรงอ้างว่า ไทยได้ตำราคชศาสตร์จากประเทศอินเดียเพราะทรงสังเกตเค้าเงื่อนในตำราคชศาสตร์ซึ่งมีอยู่ในเมืองไทยดังนี้^๒

มีผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญเรื่องช้างมี ๒ พวก เรียกว่า พฤติบาท เป็นครูในการจับช้างพวกหนึ่ง ไทยเรียกพวกนี้แปลเป็นภาษาไทยว่า หมอเฒ่า เรียกพฤติบาทรองลงมาว่า หมอช้าง ผู้เชี่ยวชาญอีกพวกหนึ่งเรียกว่า หัสดาจารย์ เป็นครูในการฝึกหัดช้าง ไทยเรียกพวกนี้เป็นภาษาไทยว่า ครูช้าง ผู้เชี่ยวชาญทั้ง ๒ พวก คือ หมอเฒ่า และครูช้างช่วยกันทำพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับช้างทั้งหมด

ตำราคชศาสตร์ ซึ่งไทยแปลว่า ตำราช้าง ที่ได้จากอินเดียนั้นมี ๒ คัมภีร์ คัมภีร์หนึ่งเรียกว่า ตำราคชลักษณ์ พรรณาว่าด้วยลักษณะช้าง เช่น ช้างดี ช้างเลว และคติที่นับถือช้างเผือกว่ามีกำลังมากกว่าช้างอื่นก็มาแต่คัมภีร์นี้ อีกคัมภีร์หนึ่งเรียกว่า “ตำราคชกรรม” เป็นตำราที่สอนเกี่ยวกับวิธีหัดช้างเถื่อนและวิธีหัดขี่ช้าง รวมทั้งมนตร์สำหรับบังคับช้าง และระเบียบพิธีต่าง ๆ ซึ่งทำให้เกิดสิริมงคลตลอดทั้งบำบัดเสียดังไรที่เกี่ยวกับช้าง

* ละเอียด วิสุทธิแพทย์, “ช้างในวรรณคดีสันสกฤตและวรรณคดีบาลี” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒. หน้า ๒๑๖-๘.

^๒ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตราชูญาณ, “เรื่องจับช้าง” ใน นิทานโบราณคดี (กรุงเทพมหานคร: ศิลปบรรณการ, ๒๕๒๖), หน้า ๔๑๑-๕๒๖. อ้างถึงใน ละเอียด วิสุทธิแพทย์, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๖.

ต้นตำราที่ได้จากอินเดียเป็นภาษาสันสกฤต พวกเขี้ยวชาญต้องแปลเป็นภาษาของชาวเมืองนั้น เพื่อใช้ในการสอน ถ้าประเทศที่มีหนังสือก็เขียนคำแปลเป็นตัวหนังสือด้วย แต่มนตรีกงใช้เป็นภาษาสันสกฤตของเดิมด้วยประสงค์จะให้ศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้นตำราข้างที่ได้จากอินเดียของประเทศใดก็ใช้ภาษาของประเทศนั้น แต่มนตรีภาษาสันสกฤตเหมือนกันหมด คนโบราณที่รู้หนังสือมีน้อยทุกประเทศ ดังนั้นการเรียนวิชาคหศาสตร์จึงเรียนกันด้วยความทรงจำกับฝึกหัดให้ชำนาญในการต่าง ๆ ที่ทำนั้น ได้สืบต่อกันมา

และผู้เขี้ยวชาญเกี่ยวกับข้างได้ตั้งบัญญัติไว้อย่างหนึ่ง สำหรับผู้ที่จะเป็น หมอข้าง เพื่อจับจีและคล้องข้างนั้น หมอเฒ่าต้องครอบให้ก่อน หมายความว่าผู้ที่จะเป็นหมอข้างต้องฝึกหัดจนหมอเฒ่าเห็นว่าผู้นั้นมีความชำนาญแล้วจึงมอบปริญญาให้เป็นหมอข้างได้ ถ้าใครฝ่าฝืนบัญญัติถือว่าเป็นเสนียดจัญไร อาจเกิดภัยอันตรายแก่ผู้ละเมิด น่าจะเป็นเพราะบัญญัตินี้พวกชาวเมืองจึงรักษาวิชาจับข้างไว้ได้ด้วยพวกที่เลี้ยงชีพด้วยการจับข้างต้องชวนชวายเป็นมีหมอเฒ่าจำตำราอยู่เสมอไม่ขาด

วิธีจับข้างเดือนที่ชาวอินเดียมาสอนไว้มี ๓ อย่าง วิธีอย่างหนึ่งเรียกว่า วังข้าง คือจับข้างเดือนหมดทั้งโหลง อย่างหนึ่ง โพนข้าง คือไล่จับข้างเดือนแต่ทีละตัว อย่างหนึ่งเรียกว่า จับเพนียด คือตอนโหลงข้างเข้ามาในคอกมันซึ่งเรียกว่า เพนียด เลือกจับแต่ข้างบางตัวที่ชอบใจ แล้วปล่อยให้โหลงข้างกลับไป วิธีจับข้างคงจะแพร่หลายอย่างรวดเร็ว นับแต่ที่ชาวอินเดียนำวิชานี้มาในดินแดนแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพราะประเทศแถบนี้นอกจากมีข้างมากแล้ว การใช้ข้างเป็นพาหนะเป็นการสะดวกต่อการคมนาคมทางบกในสมัยโบราณ ผู้วินิจฉัยทรงให้ข้อคิดเห็นว่า เมื่อแรกที่วิชาจับข้างมาถึงเมืองไทยนั้นพวกชาวเมืองยังเป็นละว้าอยู่มาก ชาวอินเดียสอนวิชาคหศาสตร์ด้วยภาษาละว้าก่อน ข้อนี้เห็นได้จากการพรรณานาถึงวิธีโพนข้าง ซึ่งเป็นวิธีจับข้างอย่างหนึ่งโดยไล่จับข้างเดือนทีละตัว และทรงแสดงความคิดเห็นไว้ในหนังสือศาสน์สมเด็จเจ้าว่าเรื่องโพนของพวกจับข้างทรงเห็นว่าน่าจะมาจากภาษาลาว

ในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงหลักที่ ๑ ได้กล่าวถึงพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ทรงยกกองทัพออกรบกองทัพของขุนสามชนเจ้าเมืองฉอด ซึ่งเข้ามาตีเมืองตากเมื่อราว พ.ศ. ๑๘๐๐ ว่า พ่อขุนรามคำแหงขณะนั้นมีพระชันษา ๑๕ พรรษา ทรงจับข้างเนกพลขับเข้รบกับข้างพลายมาศเมืองของขุนสามชนจนได้ชัยชนะ การที่พ่อขุนรามคำแหงทรงชนะขุนสามชนในครั้งนี้เป็นหลักฐานอย่างหนึ่งที่แสดงว่าพระเจ้าแผ่นดินไทยมีความชำนาญในการใช้ข้าง และฝึกขี่ข้างออกรบแล้ว ทั้งแสดงว่าวิชาคหศาสตร์มีมาแล้วก่อนสมัยสุโขทัย ครั้นมาในสมัยกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (สามพระยา) ตีกรุงกัมพูชาได้เมื่อ พ.ศ. ๑๕๖๔ ได้พาพวกพราหมณ์ผู้เขี้ยวชาญคหศาสตร์รวมทั้งตำราการงานต่าง ๆ ของเมืองเขมรเมื่อครั้งยังเป็นมหาประเทศเข้ามา จึงมีการตั้งพระคชบาลในทำเนียบรัฐบาลในสมัยกรุงศรีอยุธยาต่อมา และคงเอาตำราคหศาสตร์ที่ได้จากเขมรมาสอบดูกับตำราจากอินเดียมาแต่เดิม ตรวจชำระตั้งตำราคหกรรมขึ้นใหม่สำหรับเมืองไทย เมื่อรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ (ระหว่าง พ.ศ. ๒๑๐๔ ถึง พ.ศ. ๒๑๔๗) ข้อนี้รู้ได้ด้วยสังเกตในหนังสือพงศาวดารปรากฏว่าเริ่มตั้งตำราพิชัยสงครามในสมัยนั้น และทำพิธีคหกรรมอย่างใหญ่โตในรัชกาลนั้นเป็นปฐม

ตำราพระคชลักษณ์ของไทยนั้นมีอยู่ด้วยกัน ๒ ฉบับ คือ ฉบับแรกและถือเป็นฉบับเก่าแก่ที่สุด ต้นฉบับเป็นสมุดไทย เก็บรักษาอยู่ที่ห้องวชิรญาณ หอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี ซึ่ง อัยฉน์ โฆษณ์ ได้รวบรวมไว้ในหนังสือพิมพ์ไทยเกษม พ.ศ. ๒๔๗๑ สำหรับตำราคชลักษณ์ ที่นำมาเสนอในครั้งนี้ คัดมาจากหนังสือ พระเสวตวชิรพาหุ ซึ่งกระทรวงมหาดไทย พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ มหาอำมาตย์ตรี พระยาเพชรพิไสยศรีสวัสดิ์ ท.ม., ต.จ.ว. (แม่แก้ว วสันตสิงห์) ณ สุสานหลวง วัดเทพศิรินทราวาส ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๐๕ ซึ่งสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ทรงวินิจฉัยว่าเป็นพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตำราพระคชลักษณ์*

ว่าด้วยช้างเผือก ซึ่งเป็นที่นับถือและเป็นที่ต้องประสงค์ของบ้านเมืองสืบ ๆ มาในกรุงสยาม และประเทศรามัญ พม่า ลาว เขมร ซึ่งต่างคนต่างหาประกวดประชันกันอยู่แต่โบราณมานั้น จะต้องกล่าวถึงต้นตำรา ซึ่งได้ทราบมาในแผ่นดินสยาม ตามหนังสือซึ่งมาจากพราหมณ์ที่ได้นับถือไสยศาสตร์ คือ มีผู้สร้างโลก พระเป็นเจ้า พระอิศวร หรือคิวั พระนารายณ์หรือวิษณุ พระพรหม เหมือนอย่างซึ่งถือกันอยู่ในอินเดีย แล้วแลพราหมณ์ที่ถือตำรานี้ได้เข้ามาถึงแผ่นดินสยาม พม่า รามัญ ลาว เขมร ก่อนพระพุทธศาสนา ได้เป็นครูสั่งสอนธรรมเนียมการเมือง และตำรับตำราต่าง ๆ จนถึงกฎหมายมนุสตราศาสตร์ ซึ่งในประเทศอินเดียใช้อยู่ทั่วกันนั้น ได้มาใช้ในบ้านเมืองเป็นแบบแผนแผ่นดินมาช้านาน เพราะฉะนั้นเจ้านายขุนนางและราษฎรก็เชื่อถือประพฤติดำเนินตามพราหมณ์เหล่านั้น ในการที่จะทำอะไรทุกอย่างที่เป็นประเพณีแผ่นดินสืบมา แต่จะกำหนดว่ามาแต่เมื่อไรก็ไม่มีหลักฐานที่จะอ้างอิงให้แน่ได้ ครั้นภายหลังมาพระพุทธศาสนาได้ประดิษฐานในประเทศสยามและประเทศอื่น ๆ เช่นกล่าวมาแล้วนั้น ก็เป็นที่นับถือมาก ธรรมเนียมบางสิ่งวิชาบางสิ่งซึ่งเป็นของศาสนาพราหมณ์เดิมนั้นเจือในการแผ่นดินมาก เป็นครูสั่งสอนราชการไปทุกอย่าง พระพุทธศาสนานั้นไม่ได้เกี่ยวข้องกับคติโลก ไม่พูดถึงการบ้านเมืองและธรรมเนียมต่าง ๆ เพราะฉะนั้นวิชาในศาสนาพราหมณ์เดิมนั้น จึงยังคงติดอยู่ในกรุงสยาม หรือจะว่าศาสนาซึ่งนับถือพระเป็นเจ้าทั้งสามผู้สร้างโลกนั้นก็ยังคงตั้งอยู่ในกรุงสยามก็ว่าได้ ด้วยยังถือปนอยู่กับพระพุทธศาสนา แต่ความที่นับถือจริงนั้นเห็นจะคลายลงกว่าแต่ก่อนเมื่อยังมิได้รับพระพุทธศาสนา แต่ความที่นับถือจริงนั้นเห็นจะคลายลงกว่าแต่ก่อนเมื่อยังมิได้รับพระพุทธศาสนาเมื่อถือถือศาสนาเป็นสองอยู่อย่างนี้ เพราะพระพุทธศาสนาไม่ได้ห้ามปรามหึงหวงศาสนาอื่น เมื่อถือมาอย่างไรแต่เดิมก็ยังคงถืออยู่หรือลดถอยลงไปบ้าง ในเวลาเมื่อได้รับพระพุทธศาสนาเมื่อเพราะฉะนั้นคนที่มิได้ถือพระพุทธศาสนา และไม่ได้ฟังโอวาทพระพุทธเจ้าจริงที่แท้ ก็มักจะเข้าใจไปว่าพระพุทธศาสนาเจือคล้าย ๆ กับศาสนาพราหมณ์ เมื่อจะพูดหรือแต่งหนังสือเรื่องไรที่ผิด ๆ ถูก ๆ ไม่น่าเชื่อตามหนังสือพราหมณ์ ก็มักจะอ้างเอาว่าเป็นศาสนาพุทธ เพราะผู้ที่ถือพระพุทธศาสนานั้นทำความนับถือและประพฤติดะปนกันอยู่กับศาสนาพราหมณ์ แต่ที่จริงนั้นไม่ปะปนคล้ายคลึงกันเลย เหมือนหนึ่งวิชาคชศาสตร์นี้ นับเข้าอยู่ในวิชาไตรเพทของศาสนาพราหมณ์ ซึ่งถือกันว่าถ้าผู้ใคร่จับไตรเพทผู้นั้นเป็นผู้วิเศษเป็นที่สรรเสริญของโลก ตำราคชศาสตร์นั้นแบ่งเป็น ๒ อย่าง ๆ หนึ่งว่าด้วยแบบคชลักษณ์ คือรูปพรรณสัณฐานของช้างต่าง ๆ ซึ่งดีและชั่ว ถ้าได้ไว้จะให้คุณและให้โทษนั้นเป็นตำราหนึ่ง และมีตำราซึ่งเป็นที่รวบรวมเวทมนตร์เรียกคชกรรม คือ กระบวนจะจับช้างรักษาช้าง และบำบัดเสนียดจัญไรต่าง ๆ จึงรวมทั้ง ๒ อย่างนี้เรียกว่าคชศาสตร์ อยู่ในวิชาไตรเพท แต่วิชานี้ไม่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ไม่เป็น

* สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๕ ทรงพระวินิจฉัยว่าหนังสือนี้เป็นพระบรมราชโบายของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

คำสั่งสอนของพระโคตมสัมมาสัมพุทธเจ้า ๆ ไม่ได้สรรเสริญว่าวิชานี้เป็นวิชาสำหรับพระสงฆ์ที่เป็นบริษัทจะร่ำเรียนแต่ฝ่ายคฤหัสถ์ที่เป็นบริษัทนี้ พระองค์มิได้ห้ามปรามว่ามีให้ร่ำเรียน และพระองค์ก็ไม่ได้ตรัสถึงวิชาเหล่านี้เลย จึงเห็นว่าวิชาและตำราเหล่านี้ไม่เกี่ยวข้องกับเจือปนในพระพุทธศาสนา เป็นของมาแต่ไสยศาสตร์ลัทธิพราหมณ์แท้

บัดนี้จะได้กล่าวถึงตำราข้างตามเรื่องราวตามการที่กล่าวถึงเรื่องสร้างโลก ก็แต่เรื่องที่กล่าวนั้นเป็นตำราว่ายังยืนเป็นจริงจึงยึดยาวไปตามนิสสัยคนโบราณ เมื่อจะเขียนจะพูดการสิ่งไรมักจะพูดเกิน ๆ ไปจนไม่น่าเชื่อ การจริงกับเท็จปะปนกันไป

แต่บัดนี้จะกล่าวถึงข้างซึ่งเรียกว่าข้างเผือก ๆ ก็จะต้องกล่าวถึงตำราที่ไม่น่าเชื่อเจือปนกันกับจริงอยู่บ้าง พอผู้ฟังจะได้เข้าใจในเรื่องตั้งแต่ต้นจนตลอด ถึงที่จะกล่าวด้วยข้างเผือกและข้างที่มีตระกูลยิ่งกว่าข้างเผือกหรือเสมอข้างเผือกบ้าง พอจะได้เทียบเคียงเป็นเค้าเรื่องให้ทราบการตลอด ทีนี้จะว่าด้วยคชลักษณ์ก่อน ในตำราสร้างโลกนั้นได้กล่าวไว้ว่าพระนารายณ์เสด็จประพาสอยู่ในเกษียรสมุทรแล้วกระทำอธิษฐานด้วยเทวฤทธิ์ ให้ดอกบัวผุดขึ้นในพระอุทร มีกลีบ ๘ กลีบ ๑๗๓ เกสร แล้วจึงนำดอกบัวนั้นไปถวายพระอิศวร ๆ จึงได้แบ่งดอกบัวนั้นออกเป็น ๔ ส่วน ๆ หนึ่ง ๘ เกสร เป็นของพระอิศวร ส่วนหนึ่ง ๘ กลีบ ๒๔ เกสร ให้แก่พระพรหม ส่วนหนึ่ง ๘ เกสร ให้พระนารายณ์ ส่วนหนึ่ง ๑๓๓ เกสร ให้แก่พระเพลิง พระเป็นเจ้าทั้ง ๔ จึงได้สร้างเป็นข้าง ๔ ตระกูล และพระพรหมนี้ได้สร้างข้าง ๑๐ หมู่ และข้างอัญญุทิสและข้างตระกูลต่าง ๆ พระเพลิงได้สร้างข้างซึ่งมีลักษณะ ๔๕ ข้าง ข้างโทษ ๘๐ จำพวก และข้างซึ่งพระเป็นเจ้าทั้ง ๔ องค์สร้างนั้น ว่าโดยข้างปรกติเขาแบ่งเป็นชาติเหมือนอย่างเช่นชาติคุณในเมืองอินเดีย ซึ่งแบ่งกันว่าเป็นชาติกษัตริย์ ชาติพราหมณ์และชาติอื่น ๆ เป็นอันมากนั้นก็แลข้างทั้ง ๔ ตระกูลนี้ก็แบ่งเป็นชาติเหมือนกัน จึงเห็นได้ว่าตำรานี้มาจากอินเดีย คือ ข้างที่พระอิศวรสร้างนั้นเป็นชาติกษัตริย์หรือชัตติยะเรียกว่าอิศวรพงศ์ ข้างซึ่งพระพรหมสร้างนั้นเป็นชาติพราหมณ์ เรียกว่าพรหมพงศ์ ข้างซึ่งพระนารายณ์สร้างเป็นชาติแพศย์หรือเวศ เรียกว่า วิศณุพงศ์ ข้างซึ่งพระเพลิงสร้างเป็นชาติสุทรหรือสุดตะ เรียกว่า อคินพงศ์ ชื่อคิงนี้มีทั่วไปทั้งข้างตระกูลและข้างธรรมดา ก็แต่ลักษณะของข้างธรรมดา คือ ข้างดำปรกตินั้น มีที่สังเกตที่จะให้รู้ว่าเป็นชาติไหนพงศ์ไหน ตามตำราเขาว่า

ถ้า อิศวรพงศ์ มีลักษณะเนื้อดำสนิทเนื้อละเอียดเกลี้ยง งามทั้ง ๒ ใหญ่ขึ้นเสมอกัน เท้าใหญ่ น้ำเต้ากลม โขมคสูง งวงเรียว เป็นต้น เป็นปลาย คอกลม เมื่อเดินนั้นย่อค หลังเป็นคันธนู ท้ายเป็นสุกร ขนดท้องตามวงหลัง ออกใหญ่ หน้าสูงกว่าท้าย เท้าหน้าทั้ง ๒ อ่อน เท้าหน้าเท้าหลังเรียวยาว ฝักบังกลมหางเป็นข้อห่าง ๆ สนับงาเป็น ๒ ชั้น ขมับเสมอไม่พร่อง หูใหญ่ ซ่อม่วงยาวข้างขวาจะบายหูอ่อนนุ่ม มีขนมากกว่าข้างซ้าย หน้าใหญ่

ชาติ พรหมพงศ์ นั้น มีลักษณะเนื้ออ่อนขนอ่อนละเอียดขึ้นขุมละ ๒ เส้น น้ำเต้าแผ่ คิ้วสูง โขมคสูง มีกระขาวที่ตัวมาก ท้ายต่ำกว่าหน้า ขนหลังขนหูขนปากขนตายาว ออกใหญ่ งาสีเหลือง งวงเรียวรัด เป็นต้นเป็นปลายและสั้น

ชาติ วิศณุพงศ์ นั้น ผิวเนื้อหนาขนหน้าเกรียน ออก คาง คอ เต้าทั้งสี่ใหญ่ หางยาว งวงยาว หน้าใหญ่ มีกระแดงเสมอกัน ลูกจักษุใหญ่ขุ่นมัว หลังราบ

อัคนีพงศ์ นั้น ผิวกระด้าง ขนที่หูหยาบ ตะเกียบหูห่างเงิน หน้ากระแดง ปากแดง หน้าวงแดง ผิวเนื้อหม่นไม่ดำสนิท

ข้างทั้ง ๔ ตระกูลนี้จะว่าต่อไปข้างหลัง

บัดนี้จะกล่าวถึงที่มาของข้างเผือก เผือกเอก โท ตรี และข้างเราวันคีรีเมฆก่อน ในตำราสร้างโลกมีว่า ในไตรคาयुकหรือเตตคาयุกพระเป็นเจ้ามาประชุมพร้อมกัน พระอิศวรมีเทวโองการให้พระเพลิงทำเทวฤทธิ์เกิดเป็นเปลวเพลิงออกจากช่องกรรมทั้ง ๒ และกลางเปลวเพลิงนั้นมีเทวกุมารองค์หนึ่ง มีพระพักตร์เป็นหน้าข้าง มีกร ๒ กร กรขวาทรงตรีศูร กรซ้ายทรงคอกบัว ทรงสังวาลย์นาค นั่งขานุมนทลพระเป็นเจ้าจึงให้นามว่า พิฆเนศวร กรรมเบื้องซ้ายเกิดเทวกุมารองค์หนึ่ง พระพักตร์เป็นข้าง ๓ พักตร์ มีพระกร ๖ พระกร ๆ หนึ่งเกิดเป็นข้างเผือกผู้มีเศียร ๓๓ เศียร ๔ บาท ชื่อเราวัน กรหนึ่งเป็นข้างเผือกผู้มีเศียร ๓ เศียร ๔ บาท ชื่อคีรีเมฆละไตรคาयุก ๒ ข้างนี้เป็นพาหนะของพระอินทร์ (แต่ไม่ใช่พระอิศวร) อีก ๒ กร นั้นเกิดข้างข้างละ ๓ ข้าง เป็นข้างเผือก เอก โท ตรี แต่พั้งนั้นอยู่ข้างพระหัตถ์ซ้าย พลายนั้นอยู่พระหัตถ์ขวา พระเป็นเจ้าประสาทไว้สำหรับให้เป็นพาหนะของกษัตริย์ อันมีอภินิหารบารมีในแผ่นดิน อีก ๒ กรนั้นเกิดเป็นสังข์ทักษณาวรรตอยู่เบื้องขวา สังข์อุตราวุธอยู่เบื้องซ้าย และเทวบุตรองค์นี้ยืนอยู่เหนือกระพองข้างทั้ง ๓ เศียร พระเป็นเจ้าจึงให้นามว่า โกญจนานศวรคิวนุตรตระกูลข้างเผือกเอก โท ตรี จึงได้เกิดแต่นั้นสืบมา เพราะพระเพลิงเป็นผู้ทำเทวฤทธิ์ให้เกิดโกญจนานศวรเทวบุตรซึ่งเป็นต้นของข้างเผือกขึ้น ข้างเผือกที่เกิดต่อ ๆ มาจึงได้นับเข้าเป็นชาติอัคนีพงศ์ รวมเก่าใหม่ อัคนีพงศ์เป็น ๕๑ ตระกูล หมอข้างทั้งหลายจึงได้ไหว้บูชา พระคิวนุตรพิฆเนศวรและโกญจนานศวรคิวนุตรสืบมา

อนึ่งในเรื่องสร้างโลกว่า พระอิศวรเป็นเจ้าให้บังเกิดพระกุมารองค์ ๑ จากอุทรประเทศ (คือท้อง) มีพระพักตร์ ๖ พระพักตร์ มีพระกร ๑๒ พระกร ให้นามว่าพระขันธกุมารเทวโอรส มีนภยูงเป็นพาหนะ ในขณะนั้นนางฟ้าคนหนึ่งจุติมาเป็นข้างน้ำชื่อสุรพงศ์ เป็นใหญ่กว่าหมู่มนุษย์ทั้งหลาย แล้วเที่ยวเบียดเบียนให้สัตว์ทั้งปวงได้ความเดือดร้อน พระอิศวรจะให้พระขันธกุมารไปปราบเสีย แต่จะโสกันต์เสียก่อน จึงให้ประชุมพระเป็นเจ้าทั้ง ๓ และเทพยดามาพร้อมกัน แต่พระนารายณ์ยังหาบรรทมตื่นไม่ พระอิศวรจึงใช้ให้พระอินทร์นำพิชัยยุทธมหาสังข์ไปเป่าปลุกบรรทมพระนารายณ์ ๆ ยังมีบรรทมอยู่ พลังพระโอรสออกมาว่า “อ้ายลูกหัวหายจะนอนให้สบายก็ไม่ได้” ครั้นพระเป็นเจ้ามาพร้อมกันเศียรพระขันธกุมารหายไป พระอิศวรจึงใช้ให้เวสุกรรมลงมาตัดเอาศีรษะข้างขึ้นไปต่อพระขันธกุมาร แล้วจึงให้เปลี่ยนนามว่า มหาวิฆเนศวร แล้วให้ไปปราบอสุรพงศ์ ๆ ต่อสู้ไม่ได้หนีต่ำลงไปใต้ม่านายมมา พระมหาวิฆเนศทำฤทธิ์ม่านายมมาแห่งเห็นตัวอสุรพงศ์ จึงถอดอองาเบื้องซ้ายขว้างไปถูกอสุรพงศ์ตาย พระเป็นเจ้าทั้ง ๓ จึงอวยพรมหาวิฆเนศว่า เศียรนี้จะมีชัยชนะเป็นมงคลอยู่แล้วอย่าไปเปลี่ยนเสียเลย แม้หน้าข้างตัวใดมีข้างเดียวเหมือนมหาวิฆเนศนี้แล้ว ก็สมมติว่าเหมือนมหาวิฆเนศ หมอใดคลั่งได้นับหัว

ข้างได้ร้อยหนึ่งจึงให้เป็นหมอเต่า ๆ นั้นทำพิธีในคชกรรมทุกอย่าง หมอข้างนับถือมาก นี่เป็นต้นเรื่อง
ของช่างมหาวินศกกล่าวไว้ จะได้พบชื่อข้างนี้ต่อไปข้างหน้าหนังสือนี้

บัดนี้จะได้กล่าวถึงข้างซึ่งเกิดแต่กรุ่นแรกของโกญจนานเศรษฐ ซึ่งเป็นพาหนะของพระอินทร์
ข้างหนึ่งนั้นเรียกว่า เอราวัณ สีขาว มีเศียร ๓๓ เศียร ที่ในตำราสร้างโลกว่าแต่เพียงเท่านี้ แต่ยังมี
หนังสืออื่น ๆ มีรามเกียรติ์เป็นต้น ยังพูดต่อไปถึงเรื่องนี้ยืดยาวจนน่าหวัรอกก็ไม่ต้องการที่จะกล่าวที่นี้
แต่จะว่าไว้พอฟังเล่นเป็นประหลาด ๆ ว่าข้าง ๓๓ เศียรนั้น มีนุษย์สำหรับพระอินทร์นั่งทุก ๆ เศียร ๆ
หนึ่งมี ๗ งา งามหนึ่งมีสระอยู่ในงา ๗ สระ ๆ หนึ่งมีกอบัว ๗ กอ ๆ หนึ่งมีดอกบัว ๗ ดอก ๆ หนึ่งมี ๗
กลีบ ๆ หนึ่งมีนางฟ้าร่าอยู่ ๗ คน ดังนี้ ก็แลที่นับ ๆ กันอย่างนี้ เขามาทำเป็นโจทย์เลขสอนให้เด็ก ๆ คุณดู
ว่าจะเป็นนางฟ้าเท่าไร เป็นบัวกี่ดอก เป็นกอบัวกี่กอ เป็นสระกี่สระ หรือผู้ที่พุดนั้นจะฝันเห็นเลยไปตาม
โจทย์เลขก็ไม่รู้ อีกข้างหนึ่งนั้นเรียกว่า ศิริเมฆคละไตรดาญคสีตัวเหมือนสีดอกกล้วย มีเศียร ๓ เศียร ก็ซึ่ง
ตราไอรภาพสำหรับแผ่นดินสยามซึ่งได้ใช้สืบมาช้านานเป็นรูปข้าง ๓ เศียรนั้น จะหมายเอาข้างศิริเมฆนี้
หรือ ๆ จะหมายเอาว่าเป็นสังเขปข้างเอราวัณลดเสีย ๓๐ เศียร คงแต่ ๓ เศียร ก็ไม่ทราบชัด ถ้าจะคิดไป
อีกอย่างหนึ่ง แผ่นดินสยามเป็น ๓ ส่วน สำเนียงที่พุดไม่เหมือนกันบางทีก็มีเจ้าแยกกันไปข้าง เมื่อสยาม
กลางเหนือ ได้ รวมกันเข้าเป็นข้าง ๓ เศียร ถ้าจะคิดอย่างนี้ก็เห็นจะได้

แต่ต่อไปจะว่าด้วยข้าง ๔ ตระกูล คือพรหมพงศ์ อิศวรพงศ์ วิศณุพงศ์ อคินีพงศ์ ต่อไป แต่ข้าง
๑๐ หมู่ ซึ่ง พรหมสร้าง นั้นมีในเรื่องสร้างว่า พระอิศวรสถาปนงมหาอุปกาสิให้ลงมาอยู่ในถ้ำ ชื่อว่า เทวี
สินทรบรรพต นางจึงไปกินเถาผลดวาลลี พระพรหมจึงให้นางอุปกาสิมีบุตรเป็นข้าง ๑๐ หมู่ คือ หมู่ที่
๑ ชื่อว่าฉัตรทันต์ สีขาวเหมือนสีเงิน นางสาวเหมือนสีเงินยวง หาง สีเท่า สันหลัง แดง ว่าเป็นข้างสำหรับ
พระเจ้าจักรพรรดิ ถ้าเวลาจะทรงไปรอบจักรวาล ออกจากพระราชวังแต่เวลาพอรุ่ง พอพระอาทิตย์ขึ้นก็
กลับมาถึงวัง

หมู่ที่ ๒ เรียกว่า อุโบสถ สีเหมือนสีทอง บรมจักร์ทรงออกมาจากวังแต่เข้าไปรอบจักรวาล พอ
เที่ยงก็กลับมาถึงที่

หมู่ที่ ๓ นั้นสีเหลือง ชื่อว่า เหมหัตถิ

หมู่ที่ ๔ สีเหมือนดอกอัญชันม่วง งามอนขึ้นขวา ชื่อว่า มงคลหัตถิ

หมู่ที่ ๕ สีเหมือนไม้กฤษณา มืด มืด และตัวข้างมีกลิ่นหอมดัง กฤษณา ชื่อว่า คันธหัตถิ

หมู่ที่ ๖ สีเหมือนดาวิลา คือตาแมว ชื่อว่า ปิงคัล

หมู่ที่ ๗ สีเหมือนทองแดงหล่อหน้าใหม่ รูปพรรณสูงใหญ่ ชื่อว่า ดามพหัตถิ

หมู่ที่ ๘ สีขาวเผือก ว่าเหมือนคนหนึ่งไกรลาส ชื่อว่าบัณฑร หรือ นาคันทร

หมู่ที่ ๙ สีเหมือนน้ำไหล ชื่อว่า คังไคย

หมู่ที่ ๑๐ สีดำเหมือนปีกกา ชื่อ กาลวกะหัตถิ

ข้างทั้ง ๘ หมู่ข้างหลังนี้ ตาและเล็บเหมือนสีตัว ข้าง ๑๐ หมู่นี้ ว่ามีกำลังเรียวแรงนัก ถ้าจะเทียบ
กำลังข้างทั้ง ๑๐ หมู่นี้ ๘ หมู่ข้างหลังตั้งแต่เหมหัตถิถึงกาลวกะหัตถิ ถ้าจะเทียบกำลังเท่า ๆ กัน แลจะเอา

กำลังข้างทั้งนี้ประสมกันเข้า ๑๐ ข้าง จึงจะเท่ากับข้างอุโบสถข้างหนึ่งก็แลข้างอุโบสถนั้นจะเอากำลังข้าง ๑๐ ข้างประสมกันเข้าอีก จึงจะได้กับกำลังข้างฉัตรทนต์ข้างหนึ่ง และข้างทั้ง ๑๐ หมู่นี้เป็นพรหมพงศ์ ทั้งสิ้น

และยังมีข้างอีก ๘ จำพวก เรียกว่า **อัญฐุทิศ** สำหรับบ้านเมืองทั้งปวง

หมู่ที่ ๑ มีลักษณะ ๑๕ ประการ ๑ สีตัวเหมือนสีเมฆเมื่อคลุ้มฝน ๒ เท้าทั้งสี่กลมดั่งกงฉัตร ๓ เล็บเสมอ ๔ หน้า สูง ท้ายต่ำอย่างสิงห์ ๖ ตัวใหญ่กว่าข้างทั้งปวง ๗ ตาใหญ่ดั่งดาวประกายพฤษ์ ๘ งายาวขึ้นขวา ๙ วงดั่งตัวนาค ๑๐ หลังราบดั่งคันธนู ๑๑ ปลายหูปรบหน้าถึงกัน ๑๒ ปรบหลังถึงกัน ๑๓ โขมค ทั้งสองสูง ๑๔ เสียงดุจเสียงสังข์ ๑๕ หางบังคลอง ชื่อว่า **ไอราพต**

หมู่ที่ ๒ มีลักษณะ ๖ ประการ ๑ สีกายดั่งดอกบัวขาว ๒ งาใหญ่ ๓ งายาวเหมือนสีสังข์ ๔ เล็บสีเหลืองเหมือนทอง ๕ หอมเหมือนกลิ่นสัตตบงกช ๖ ท้องม้วนดั่งคราบฝนคร่ำ ชื่อว่า **บุณฑริก**

หมู่ที่ ๓ มีลักษณะ ๕ ประการ ๑ สีตัวแดงโลหิต ๒ งาใหญ่ ๓ คอกกลม ๔ เสียงเหมือนเสียงแตรแตรรัน ชื่อ **พราหมณ์โลหิต**

หมู่ที่ ๔ มีลักษณะ ๕ ประการ ๑ สีดั่งคอกกระมุทหรือบัวสายแดง ๒ ตัวสูงยาวกลม ๓ หูอ่อน ๔ เสียงเหมือนแตรงอน ๕ งาอนข้างขวาเหมือนพระจันทร์วันขึ้น ๓ ค่ำ ชื่อ **กระมุท**

หมู่ที่ ๕ มีลักษณะ ๔ ประการ คือ ๑ คอใหญ่ ๒ งาใหญ่ตรง ๓ เสียงดั่งลมพัดในปล่องไม้ไผ่ ๔ สีตัวเหมือนดอกอัญชันม่วง ชื่อว่า **อัญชัน**

หมู่ที่ ๖ มีลักษณะ ๑ ประการ ๑ สีดั่งหมากสุก ๒ ผิวเนื้อละเอียด ๓ มีกระหน้า ๔ ตัวใหญ่งาม ๕ งาอน ๖ งายาวเล็ก ๗ เสียงดั่งเสียงนกกระเรียนชื่อ **เสาวโกม**

หมู่ที่ ๘ มีลักษณะ ๘ ประการ ๑ สีเนื้อดั่งสีเมฆเมื่อค่ำ ๒ ขนดั่งขนดทองงู ๓ งาชื่อ ๔ งาสีขาวบริสุทธิ์ดั่งผ้าขาว ๕ เนื้อที่อ่อนสีเหมือนบัวสายแดง ๖ ขนปากยาว ๗ อัมพโกสอ่อน ๘ เต้ามันอ่อน ๙ เสียงร้องเหมือนเสียงฟ้า ชื่อ **สุระประดิษฐ**

ข้างทั้ง ๘ หมู่นี้เป็นอัญฐุทิศของพรหมสร้างเป็น **พรหมพงศ์** ทั้งสิ้น ซึ่งเรียกว่าอัญฐุทิศนั้นคือข้างแปดทิศ แต่แปดทิศนั้นจะเป็นแปดทิศของเขาพระสุเมรุ คือ ไอราพตทิศบูรพา บุณฑริกทิศอาคเนย์ พราหมณ์โลหิตทิศทักษิณ กระมุททิศหรดี บุษปทนต์ทิศพายัพ เสาวโกมทิศอุดร สุระประดิษฐทิศอีสาน เป็น ๘ ทิศดังนี้

ต่อไปจะว่าด้วย **อัญฐุค** ซึ่งพระนารายณ์ เป็นเจ้าสร้างนั้น

หมู่ที่ ๑ มีลักษณะ ๔ ประการ ๑ สีดั่งสีทอง ๒ งาเล็กเท่ากัน ๓ เวลาเช้าเสียงดั่งเสียงเสื่อ ๔ เวลาเย็นเสียงดั่งเสียงไก่อ ชื่อ **สังขทนต์**

หมู่ที่ ๒ สีทองแดงเก่า ชื่อ **ตามพหฺลดินทร์**

หมู่ที่ ๓ มีลักษณะหูปรบ โอบข้างหน้าประจบกัน ชื่อ **ขมลบ**

หมู่ที่ ๔ เหมือนกับหมู่ที่ ๓ แต่หูกลับมาปรบถึงกันข้างหลัง ชื่อ **ลบขม**

หมู่ที่ ๕ มีลักษณะเล็บครบ ๒๐ สีเล็บเหมือนหนึ่งแก้วรูปงาม ชื่อ **ครบกระจก**

หมูที่ ๖ มีลักษณะงาขวางอน รูปงาม เรียกว่า พลุสะดำ ก็เรียก ทวีต ก็เรียก

หมูที่ ๗ มีลักษณะงาขาวเหมือนสีสังข์ ตัวดำบริสุทธิ์ ชื่อ สังขทันต์

หมูที่ ๘ หางเหมือนหางโค งาอน เสียงเหมือนเสียงโคป่า สีเหลือง ชื่อ โคบุตร ถ้าได้ไว้กัน
โทษภัยทั้งปวงเจริญศรี ช้างทั้ง ๘ ซึ่งว่ามานี้เป็น วิศณุพงศ์ ทั้งสิ้น ในตำราว่าอยู่ในระหว่างทิศของเขา
พระสุเมรุ

ต่อไปนี้จะว่าด้วยอัฐกษัตราธิราช ซึ่งพระอิศวร เป็นเจ้าสร้าง

หมูที่ ๑ มีลักษณะ งาขาวโอบวงรอบ งาช้างสั้นเห็นอยู่หน้าหนึ่ง ชื่อว่า อ้อมจักรพาล

หมูที่ ๒ งาฝ่ายซ้ายโอบมารอบวง มาชิดปลายตรงปากขวา งาฝ่ายขวาอ้อมเลี้ยวทับงาฝ่ายซ้าย
ไปชิดปลายตรงปากซ้าย มีกำลังมากชื่อ กัณฑ์หัตถ์(*) ชนช้างคีมีอานุภาพมาก

หมูที่ ๓ มีลักษณะงาเดี่ยวอกแต่เพดาน ยกวงพาดไปข้างขวาอยู่ข้างซ้าย ยกวงพาดมาอยู่
ข้างซ้าย งาอยู่ข้างขวา กำลังมากช้างอื่น ๆ พันหนึ่งจึงจะแรงเท่าช้างนี้ ชื่อว่า เอกทันต์ พระนารายณ์ให้
เป็นพาหะของพระอินทร์ แล้วมอบให้เทพยดา ชื่อ เทพยคชนาคให้เอาไปรักษาไว้เสียในป่าไถลมนุษย์
เอาไปแต่ครั้งไตรคาบยุค จะมีกล่าวต่อไปข้างหน้า

หมูที่ ๔ มีลักษณะสีตัวดำ งาดำ เล็บดำ ตาดำ หัวสรรพางค์ ชื่อ กภาพวะหัตถิ เรียกว่า กภาพ
ทันต์หัตถิ ก็มีบ้าง

หมูที่ ๕ มีลักษณะงาข้างละคู่เป็น ๔ งา โขมคสูงทั้ง ๒ ข้าง ชื่อ จตุรศก มีอำนาจในการศึก

หมูที่ ๖ งาไขว้กันแต่ต้นงา ปลายกลับขวามาอยู่ซ้าย ซ้ายมาอยู่ขวา แรงมากนัก ชื่อ ทันตราพาน
หรือ โรมทันต์ ก็เรียก ในตำราว่าถ้าเจ้าแผ่นดินองค์ใดทรงปราบศัตรู ช้างศึกจะพ่ายแพ้เป็นแท้ และกัน
สรรพภัยไรได้ทุกประการ

หมูที่ ๗ มีลักษณะเท้าหน้าสูง ท้ายดำ เท้าเรียวยาว รูปข้างท้ายเหมือนหนึ่งราชสีห์ เดินเร็ว ชื่อ สี
หงษ์

หมูที่ ๘ มีลักษณะปลายงาแดงเหมือนข้อมครั้ง ชื่อว่า จุมปราสาท ช้างทั้ง ๘ หมูนี้ เป็น อิศวร
พงศ์

ต่อไปนี้ พระเพลิงสร้าง เป็น ๔๒ ตระกูล

หมูที่ ๑ ลักษณะงามเดินเชิดวง ชื่อ ประพัทธจักรพาล

หมูที่ ๒ ออกใหญ่แรงมาก ชื่อ อุทรกุ่มภ์

หมูที่ ๓ ปลายงาขวากับงาช้างพอดกัน ชื่อ รัตนกุ่มภ์ ถ้าคล้องช้างโทษพันตัว คล้องต้อง
รัตนกุ่มภ์ตัวหนึ่ง ก็บับัดภัยไรหาย ถ้าเลี้ยงช้างโทษพันหนึ่ง เลี้ยงรัตนกุ่มภ์ตัวเดียวคุ้มโทษได้ ถ้าผู้ใด
ขี่ก็เป็นมงคล หรือถ้าหากว่าช้างอย่างนี้มาประสมโคลงก็เป็นดี

หมูที่ ๔ ข้างเผือกออก สีขาว ขนขาว ตาขาว เล็บขาว หางขาว อัญญาโกสขาว สีตัวขาวดังนี้ เรียก
ว่า เสวตพระพร สำหรับเป็นราชพาหนะของพระเจ้าแผ่นดิน

หมู่ที่ ๕ เพือกโท สี่บัวโรย ผิวตัว อ้นทโกส ขน เล็บ ขาวเจือแดง ตาขาวบริสุทธิ์ ชื่อ ประ
ทุมหัตถิ ปราบศึกแข็งแรง

หมู่ที่ ๖ เพือกตรี สี่ตัวเป็นสี่ตองตากแห้ง ขน เล็บ หาง อ้นทโกสตกลงมาตามสี่ ตาขาว ชื่อ
เศวตคชราช

หมู่ที่ ๗ เนียมเมอก มีลักษณะกายสั้นพร้อม งายื่นออกมาเสมอพรายปาก เหมือนจาวมะพร้าว
ประมาณ ๒ นิ้วเศษ มีกำลังมากนัก (๒)

หมู่ที่ ๘ ช้างเนียมโท รูปสั้นพร้อมทั้งตัว งายอกพันพรายปากประมาณ ๕ นิ้ว เหมือนรูปไข่ ชื่อ
ประทุมทันต์ ในตำราเขาสรรเสริญไว้ว่า ถ้าเจ้าแผ่นดินทรงกู้เมืองไว้ได้

หมู่ที่ ๙ ช้างเนียมตรี รูปสั้นทั่วตัว งายาวพันพรายปาก ๕ นิ้ว รูปเหมือนปลีกกล้วย ชื่อ ประทุม
ทันต์มณีจักร์

หมู่ที่ ๑๐ มีลักษณะ ๘ อย่าง ถึงพื้นคือ เท้า ๔ งวง ๑ หาง ๑ งา ๒ อ้นทโกส ๑ ยางจนถึงพื้น ชื่อ
นพสุบรรณ

หมู่ที่ ๑๑ มีลักษณะสี่ตัวเหลือง งาเหมือนสี่สังข์ ชื่อ ปัตหัตดินทร์

หมู่ที่ ๑๒ มีงาแต่ ช้างซ้ายข้างเดียว เบื้องขวาบอด ตาขาว เล็บขาว ชื่อ พิกเนศรวมหาพินาย มี
อานาภาพมาก ควรจะอยู่ใกล้พระที่นั่งของพระเจ้าแผ่นดิน เวลาเข้าทออดพระเนตรเจริญพระชนมายุ ควร
เป็นพระคชาธาร ต่อผู้ศึกมีชัยชนะ

หมู่ที่ ๑๓ มีงา ข้างขวาข้างเดียว งาข้างซ้ายบอด ตาขาว เล็บขาว ลักษณะและคุณวิเศษเหมือน
อย่างมหาพินาย ชื่อ เทพามหาพิเนศ มหาไพฑูรย์

หมู่ที่ ๑๔ สี่ตัวเป็นช้างปรกติ แต่งาคำทั้ง ๒ ข้าง ชื่อ นิลทันต์

หมู่ที่ ๑๕ มีลักษณะนัยน์ตาดำ ชื่อ นิลจักร์

หมู่ที่ ๑๖ เล็บดำทั้ง ๔ เท้า ชื่อ นิลนัข

หมู่ที่ ๑๗ มีลักษณะงาเหลืองทั้ง ๒ ข้าง ชื่อ เหมทันต์

หมู่ที่ ๑๘ มีลักษณะตาเหลืองทั้ง ๒ ข้าง ชื่อ เหมจักร์

หมู่ที่ ๑๙ มีลักษณะเล็บเหลืองทั้ง ๔ เท้า ชื่อ เหมนัข

หมู่ที่ ๒๐ มีลักษณะตาแดง ชื่อ รัตจักร์

หมู่ที่ ๒๑ มีลักษณะเล็บขาวทั้ง ๔ เท้า เหมือนสีมุกดาหาร ชื่อ รัตนนัข

หมู่ที่ ๒๒ เล็บ ๔ เท้าแดง ชื่อ รัตนนัข

หมู่ที่ ๒๓ สี่ตัวขาวเหมือนสี่สังข์ ชื่อ เศวตพัตร

หมู่ที่ ๒๔ ตาขาวบริสุทธิ์ ชื่อ เศวตจักร์

หมู่ที่ ๒๕ เล็บขาวทั้ง ๔ เท้าเหมือนสี่สังข์ ชื่อ เศวตนัข

หมู่ที่ ๒๖ มีสีเขียวเหมือนหนึ่งเขาศิริมเมฆหรือผลหว้าดิบ ชื่อ เทพคิริ

หมู่ที่ ๒๗ สีเหมือนหนึ่งภูเขาขาวเรือหรือขาวเหมือนสีเทา ชื่อ จันทกิริ

หมู่ที่ ๒๘ สีเหมือนดอกสามหาว ชื่อ ลิลานโรช

หมู่ที่ ๒๙ สีตัวเหมือนปากนกแขกเต้า ปากล่างงอขึ้นเหมือนนกแขกเต้า ชื่อ สุวโรจ

หมู่ที่ ๓๐ ตัวพื้นขาวเหมือนช้างเผือกผ่านดำเหมือนไต้เสื่อเกราะ ชื่อ ดำพงศ์ถนิม ควรเป็นช้าง
สำหรับพระนคร

หมู่ที่ ๓๑ พื้นตัวขาว ตาขาว เล็บขาว ขนขาว กระดำคาดไปทั้งตัว ชื่อ สมพงศ์ถนิม

หมู่ที่ ๓๒ รูปงาม โขมดสูง ชื่อ กุมปราสาท

หมู่ที่ ๓๓ มีลักษณะขากลมทั้ง 4 สีเหมือนฝักบัวใหญ่ ชื่อ จตุรกุ่มภ์

หมู่ที่ ๓๔ รูปร่างสีเหมือนช้างตามธรรมเนียม ที่หูมีขนขาวยาวห้อมเหมือนดอกหญ้าห้อยไว้
ชื่อ ขลุมประเจียด

หมู่ที่ ๓๕ งาทั้งสองงอนขึ้นพอลายจกดกัน ชื่อ พาลจักรี

หมู่ที่ ๓๖ ช้างเหมือนปรกติ แต่ผมดกขุมหนึ่งมี ๒ เส้น ชื่อ พิทาเนสุรย์

หมู่ที่ ๓๗ ชื่อ มุขสโรสาร ถ้าเสียงดังฟ้าร้อง ชื่อ เมฆ ถ้าเสียงดังนกกระเรียนร้อง ชื่อ โกญจศัพท์
ถ้าเสียงเหมือนเสียงสังข์ ชื่อ สรสังข์ ถ้าเสียงร้องเหมือนกลองชื่อ ศัพท์เกริ

หมู่ที่ ๓๘ มีขนาดสูง ๗ ศอก โอบรอบ ๑๐ ศอก ผิวละเอียดโดยยาว ๕ ศอก ึ่งาเหมือนน้ำผึ้ง
สด หลังเป็นเกาทัณฑ์ เท้าหลังตั้งดินช้างเถื่อน มันทดสีเขียว ชื่อ ภัทร

หมู่ที่ ๓๙ มีลักษณะตัวและงาแดง สูง ๖ ศอก ออกใหญ่ตัวยาว ๘ ศอก ใหญ่ ๕ ศอก ราวคอราบ
ผมหนา ท้องใหญ่ ขนยาว ตาเหมือนดาราสีห์ มันทดสีเขียว ชื่อ มิก หรือ มฤก

หมู่ที่ ๔๐ มีลักษณะใหญ่หูใหญ่ คางสั้นหางเงิน งาสีเหลืองเหมือนทอง ศรีษะใหญ่ สีตัว
เหมือนกะเหมา สูง ๕ ศอก ยาว ๗ ศอก ใหญ่ ๘ ศอก ชื่อ สังกิน

หมู่ที่ ๔๑ มีลักษณะท้ายใหญ่ เป็นตระกูลวานร ชื่อ กุญชรศน์

หมู่ที่ ๔๒ มีเล็บรอบเท้า เมื่อเวลาขึ้นเป็นปรกติเห็นเป็นตามธรรมเนียม ชื่อ พฤกสาร ก็เรียก
รอบจักวาล ก็เรียก รวมทั้ง ๔๒ ช้างนี้เป็น อักนิพงศ์ ทั้งสิ้น

ยังมี อำนวยพงศ์ คือ ช้างตระกูลต่อช้างตระกูลประสมกัน มีลูกแปลกออกไป นับเป็นตระกูลขึ้น
อีก ๑๔ ตระกูล

หมู่ที่ ๑ ไอรापต ประสมกับช้างพัง ชื่อ อัญบันนา นัยหนึ่งว่า อัมพมุ สีเหมือนหมอกมัว มี
อำนวยรูปคล้ายไอรापต ตัวสีเหมือนสีเมฆ สีงา เล็บขาว หางยาว ชื่อ เมฆ

หมู่ที่ ๒ ช้างบันทริกประสมกับกปีลา นัยหนึ่งว่า พันลึงคณะ สีเขียวเหลืองเจือกัน มีลูกสี
เหลืองเหมือนโค งาใหญ่ โขมดงาม ตัวแดง ผิวหนังละเอียด เล็บสีสวายุปน ชื่อ อำนวยสุประดิษฐ

หมู่ที่ ๓ ช้างพราหมณ์โลหิตประสมด้วยปีงคลา สีเหลือง มีลูกอำนวย ๒ ตระกูล ช้างหนึ่งตัว
กลม สีดอกสามหาว ชื่อ นิลกะ

หมู่ที่ ๔ อีกตัวหนึ่ง ตัวดำรูปกลม สีแดงเหมือนโลหิต ชื่อ **บิสลักส์**

หมู่ที่ ๕ กระทบประสมกับพัง ชื่อ **ปิงกลา** นัยหนึ่งว่า อะนุประระกะมา ผิวกายแดงอ่อนละเอียด มีอำนาจ ๕ ตัว หนึ่งสีเหมือนสัตว์ตบูนย์ หลังราบ ชื่อ **มหาปัทมะ**

หมู่ที่ ๖ สีตัวเหมือนก้านสัตว์ตบูนย์ ตัวยาว ชื่อ **อูลมาลี**

หมู่ที่ ๗ อีกข้างหนึ่ง สีลำราง ตัวยาว ชื่อ **จบสระ** (หรือจบตระ)

หมู่ที่ ๘ อีกตัวหนึ่ง พื้นตัวดำกระขาวทั้งตัว (ชื่อไม่ปรากฏ)

หมู่ที่ ๙ อีกตัวหนึ่ง สีเป็นนิล ตาขาว เล็บขาว ชื่อ **นิล**

หมู่ที่ ๑๐ อัญชันประสมกับพัง ชื่อ **อัญชันาวดี** สีทองแดง นัยหนึ่งว่า **ดามพวรรณ** มีบุตรอำนาจ มีลักษณะศรียะใหญ่ หูใหญ่ ตัวเหมือนสีเมฆ ชื่อ **ประระมาลี**

หมู่ที่ ๑๑ บุษปัทมประสมกับข้างพัง ชื่อ **ดามพุทธรินี** สีทองแดง นัยหนึ่งว่า **ศุกทนต์** กายขนาย เล็บ ขนขาว มีอำนาจ ๒ ข้าง ๆ หนึ่งมีลักษณะตัวสีขาว งาสีเหลืองเหมือนทอง หน้าและปากยาว ตาเล็ก ชื่อ **พตานิส**

หมู่ที่ ๑๒ อีกข้างหนึ่ง งาเหลือง หน้าเต็ม ปากยาว ตาเล็ก ตัวขาว ชื่อ **สาหะ**

หมู่ที่ ๑๓ เสาวโกมประสมกับพัง ชื่อ **สังขพัง** สีตัวขาว นัยหนึ่งว่า **สิงคนาค** สีเขียวแก่ มีอำนาจ รูปตัวกลม สีตัวแดงเหมือนบัวหลวงหน้าใหญ่กว้าง ชื่อ **บุษปัทม**

หมู่ที่ ๑๔ สุประดิษฐประสมกับพังอนุประระมา สีดั่งเมล็ดข้าว นัยหนึ่งว่า **อัญชันาวดี** สีดอกอัญชัน มีอำนาจข้างหนึ่ง ลักษณะคอกกลมใหญ่ หางยาว ปากยาว ลักษณะงาม สีเขียวทั้งตัว ชื่อ **สุประดิษฐ**

ข้างทั้ง ๑๔ ตระกูลนี้ เป็นลูกของข้างอัญชันประสมกัน จึงได้ชื่อว่า **อำนาจพัง**

รวมเป็นข้าง ๑๐ หมู่ ๑๐ ข้าง **พรหมพงศ์ ๘** **วิศณุพงศ์ ๘** **ข้างอิศวรพงศ์ ๘** **ข้าง อคนีพงศ์ ๔๒** **ข้างอำนาจพงศ์ ๑๔** **ข้าง** รวมเป็น ๕๐ ข้าง และในตำราว่าพระเป็นเจ้าให้เกิดข้าง ๗ สี เหลือง ขาว แดง เขียว ดำ ต่าง ๆ ให้พึงพิจารณาลักษณะข้าง ๑๐ ประการ คือ ขน ๑ หาง ๑ จักขุ ๑ เล็บ ๑ อัณฑโกศ ๑ ช่องแมงพู่ ๑ ขุมขน ๑ เพดาน ๑ สนับงา ๑ ข้างในไรเล็บ ๑ ถ้าต้องกับสีกายเป็นสกุลลักษณะใช้ได้

ก็แลข้างซึ่งว่ามาทั้ง ๕๐ ตระกูลนี้ เป็นสกุลลักษณะตระกูล คือ มีลักษณะงามต่าง ๆ กัน ย่อมจะมีกำลังเรี่ยวแรงสามาถผิดกับข้างสามัญทั้งปวง และบางข้างก็นับถือกันว่าให้เกิดสวัสดิมงคล กุ่มโทษภัย ภัยไรต่าง ๆ และให้เกิดสวัสดิมงคลเจริญสุขได้ ตามตำราเขาว่าข้างทั้ง ๔ ตระกูลนี้ ถ้าเป็นสกุลลักษณะไม่เป็นข้างโทษ ในตำราสรรเสริญว่าให้คุณต่าง ๆ คือ **อิศวรพงศ์** นี้ ให้เจริญทรัพย์และมีอำนาจ **พรหมพงศ์** นั้นให้เจริญอายุและวิชา **วิศณุพงศ์** นั้นให้ศัตรูพ่ายแพ้ และนำฝนผลาหารธัญญาหารบริบูรณ์ **อคนีพงศ์** นั้นให้เจริญมัจฉมังสาหาร และระงับศึกอุบาทว์ทั้งปวง เพราะฉะนั้นผู้ซึ่งรู้ตำราจึงเสาะแสวงหาข้างอย่าง เช่นที่ว่ามาแล้วนี้ตระกูลใดตระกูลหนึ่ง โดยประสงค์ที่จะอยากให้เห็นข้างที่มีลักษณะงามและให้เกิดสวัสดิมงคล และบางทีถือกันว่า เมื่อใดมีข้างซึ่งตระกูลบางข้างก็ให้ผล คือ ให้บ้านเมืองนั้นมีความเจริญรุ่งเรืองด้วย ฝนตกต้องตามฤดูไม่แล้ง ทำนาได้บริบูรณ์ ราษฎรอยู่เย็นเป็นสุข ความข้อนี้นี้ราษฎรยังถือกันอยู่จนทุกวันนี้

เมื่อแต่ก่อนโบราณมา พระเจ้าแผ่นดินหรือผู้มีอำนาจที่จะต้องทำศึกสงครามในเวลาที่ยังใช้อาวุธสั้น คือ หอกดาบต่าง ๆ ปืนมีใช้บ้างเล็กน้อย เมื่อเวลาต่อบัน แม่ทัพต่อแม่ทัพ หรือ พระเจ้าแผ่นดินต่อพระเจ้าแผ่นดิน มือถือของ้าวขึ้นข้างคนละตัวเข้าต่อสู้กัน ด้วยข้างต่อข้างชนกัน ถ้าข้างของผู้ใดมีกำลังมากก็ชนข้างฝ่ายหนึ่ง งัดขึ้นด้วยงานแขนหงาย หรือเบนบ่าไปจนได้ทีที่จะจ้วงฟันด้วยของ้าวถึงได้โดยกำลังแรง ผู้ซึ่งมีข้างกำลังมากและมีฝีมือเข้มแข็งก็ได้โดยกำลังแรง ผู้ซึ่งมีข้างกำลังมากและมีฝีมือเข้มแข็งก็ได้ชัยชนะ เหมือนเป็นครั้งสมเด็จพระสรรเพ็ชรที่ ๒ คือ สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า ซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินสยาม ตั้งอยู่ กรุงเทพมหานครศรีอยุธยา โบราณได้ทำยุทธหัตถีด้วยพระมหาอุปราชรามัญในจุลศักราช ๙๔๑ ปี ตรงกับ คริสต์ศักราช ๑๕๑๙ สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าได้ที่เจ้าพระยาไชยานุภาพข้างพระที่นั่งจัดช้างพลายพัทธอ ซึ่งเป็นราชพาหนะพระที่นั่งของพระมหาอุปราชรามัญแขนหงายเสียที่สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าจ้วงฟันด้วยพระแสงของ้าว ต้องพระอัสสาเบื้องขวาพระมหาอุปราชขาดตลอดมาจนปัจฉิมอุระประเทศชบลงทิวกศกับคอข้าง สมเด็จพระเอกาทศรถราชอนุชาเข้าชนข้างด้วยมังจาจะโร ซึ่งเป็นพระพี่เลี้ยงของพระมหาอุปราชรามัญ เจ้าพระยาปราบไตรจักรซึ่งเป็นคณาธิการสมเด็จพระเอกาทศรถได้ที่เอางาคำแบกถนัดพลายพัทธะเนียงซึ่งเป็นพาหนะของมังจาจะโรเสียที่เบนให้ข้าง สมเด็จพระเอกาทศรถจ้วงฟันด้วยพระแสงของ้าวถูกคอมังจาจะโรตายบนคอข้าง การเป็นตัวอย่างมีมาดังนี้ ยกขึ้นว่าไว้พอเป็นสังเขปที่จะให้เห็นว่าข้างซึ่งมีตระกูลนั้นต้องประสงค์ที่จะใช้ในการศึกสงครามตามอย่างที่ว่ามานี้ เมื่อพระเจ้าแผ่นดินองค์ใดได้ศุภลักษณะตระกูลข้างดังในตำรานี้ข้างใดข้างหนึ่งแล้ว ก็เป็นที่ชื่นชมยินดี ว่าพระเจ้าแผ่นดินมีบุญบารมีมาก จึงได้ข้างซึ่งมีตระกูลมาไว้เป็นพาหนะดังนี้เป็นต้นมา ครั้นภายหลังมาการยุทธหัตถี คือ รบกันบนหลังช้างนั้นไม่มีแล้ว ก็ยังถือกันอยู่เลยไปว่าเป็นที่เกรงขามของศัตรูและให้เห็นว่าบารมีพระเจ้าแผ่นดินมาก เป็นที่อุ้นใจของราษฎร และอีกอย่างหนึ่งข้างนั้นก็ยังมีลักษณะงามเป็นที่น่าจะชมเชยด้วย แต่ราษฎรถือกันว่ามีข้างตระกูลบ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก.

ภาษาปะกำ ภาษาโพน หรือ ภาษาผี

“ภาษาปะกำ” “ภาษาโพน” หรือ “ภาษาผี” เป็นภาษาที่ใช้พูดกันในหมู่หมอซ้างในแถบจังหวัด สุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ ชัยภูมิ เลย ตลอดจนในแถบประเทศกัมพูชา จัดเป็นภาษากลางสำหรับบรรดา หมอซ้างที่ไปคล้องซ้างป่าพูดจากันโดยเฉพาะ และจะใช้พูดกันนับตั้งแต่ได้ทำพิธีเข้าปะกำหรือ “ช่วงเข้า กรรม” ไปจนกระทั่งได้ทำพิธีลาปะกำแล้ว บางท่านก็เรียก “ภาษาช่วยซ้าง” ก็มี ที่เรียกว่าเป็นภาษาผีนั้น ก็ สืบเนื่องจากเป็นภาษาที่คนธรรมดาไม่อาจจะเข้าใจความหมายได้ ฉะนั้นลักษณะของภาษาผีจึงผิดแผกแตกต่างไปจากภาษาอื่น จนไม่อาจจะสันนิษฐานได้ว่าเป็นภาษาของชนชาติใดโดยเฉพาะ แต่ก็ยังปรากฏร่องรอยของคำบางคำว่าเป็นเทคนิคการสร้างคำโดยการหยิบยืมเอาคำบางคำของภาษากวย(ช่วย) เขมร ลาว รวมทั้งภาษาไทยมาผสมผสานกัน แต่ให้ความหมายที่แตกต่างไปจากคำในภาษาเดิม ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เจ้าของภาษาเดิมมิอาจจะเข้าใจความหมายใหม่ได้ นอกจากนี้ภาษาผีแท้ๆที่ไม่ได้หยิบยืมมาจากภาษาอื่นก็มีเช่นกัน ทว่าไม่มากนัก และจากการที่ภาษาผีเป็นการนำภาษาหลายภาษามาผสมผสานกันนี้เอง จึงทำให้ยากต่อการจะหาเกณฑ์ที่แน่นอนของภาษานี้ แต่ก็พอที่จะตั้งข้อสังเกตได้บางประการดังนี้^๑

๑. คำที่ใช้ บอกความหมายได้หลายอย่าง เช่น “จาว” หมายถึง การประหาร และอาจจะหมายถึง การตีรันฟันแทง ยิง ตัด หรือผ่าก็ได้

๒. คำบางคำนำภาษาไทยมาใช้ แต่นำไปใช้ในความหมายอีกอย่างหนึ่ง เช่น

“ข่าย” สำหรับดักสัตว์ ภาษาผีเรียกว่า “เข็อกบาศ”

“คูร่าย, เก่ง, กล้า, พริก” ภาษาผีเรียกว่า “ใจดี”

“งาม” ภาษาผีเรียกว่า “จีเหร์”

ในเรื่องคำพูดที่ทำให้มีความหมายกลับตรงกันข้ามเช่นนี้ คล้ายกับที่ไทยเราพูดเหมือนกัน เช่น เวลาเราเห็นเด็กๆหน้าตาน่ารัก เราก็มักจะพูดในสิ่งที่ตรงกันข้ามว่า “น่าเกลียดน่าซ้าง” เป็นต้น

๓. บางคำใช้ภาษาผีเป็นคำนำแล้วตามด้วยคำภาษาไทย เช่น

“พ่อ” ภาษาผีเรียกว่า “กันโทนพ่อ”

^๑โปรดดู พระยาจักรจักร, ว่าด้วยภาษาต่างๆในสยามประเทศ (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๒), หน้า ๑๕-๒๒. พระยาราชเสนา, “ชีวิตของชาวโพนซ้างอาชีพ” ใน วารสารศิลปากร ปีที่ ๒ เล่มที่ ๕ (กุมภาพันธ์ ๒๔๕๒) เล่มที่ ๖ (เมษายน ๒๔๕๒). รุจิพันธุ์ คองกา, “การคล้องซ้างของชนเผ่าช่วย” วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตร์บัณฑิต(โบราณคดี) มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๑๒. และ จ้านงค์ ทองประเสริฐ, “การจับซ้างป่าและ ภาษาผีป่า” ใน อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายรูป ธรรมกุล. หน้า ๑๓๒-๔๕. ประกอบ

“แม่” ภาษาผีเรียกว่า “ตำแหลกแม่”

“น้องชาย” ภาษาผีเรียก “เซलयน้อง”

“น้องสาว” ภาษาผีเรียก “ตำแหลกน้อง”

คำว่า “กระจอ” จะใช้นำหน้าคำที่เป็นชื่อสัตว์สี่เท้า เช่น

“หมี” ภาษาผีเรียกว่า “กระจอหมี”

“สุนัข” ภาษาผีเรียกว่า “กระจอหมา”

“ลิง” ภาษาผีเรียกว่า “กระจอลิง”

“ชะมด” ภาษาผีเรียกว่า “กระจอชะมด”

คำว่า “สะแอน” ใช้นำหน้าชื่อสัตว์จำพวก “นก” หรือสัตว์ปีก เช่น

“ไก่” ภาษาผีเรียกว่า “สะแอนไก่”

“เป็ด” ภาษาผีเรียกว่า “สะแอนเป็ด”

“นกยูง” ภาษาผีเรียกว่า “สะแอนนกยูง”

คำว่า “เซलय” ใช้นำหน้าชื่อแสดงเพศชาย สัตว์ พืชและผลไม้บางชนิด เช่น

“ลูกชาย” ภาษาผีเรียกว่า “เซलयลูก”

“หลานชาย” ภาษาผีเรียกว่า “เซलयหลาน”

“ลูกเขย” ภาษาผีเรียกว่า “เซलयลูกเขย”

“ปลวก” ภาษาผีเรียกว่า “เซलयปลวก”

“บวบ” ภาษาผีเรียกว่า “เซलयบวบ”

“แตง” ภาษาผีเรียกว่า “เซलयแตง”

“อ้อย” ภาษาผีเรียกว่า “เซलयอ้อย”

“หัวมัน” ภาษาผีเรียกว่า “เซलयหัวมัน”

“หัวหอม” ภาษาผีเรียกว่า “เซलयหัวหอม”

“กระเทียม” ภาษาผีเรียกว่า “เซलयกระเทียม”

คำว่า “ตำแหลก” ใช้นำหน้าชื่อแสดงเพศหญิงหรือเพศเมีย เช่น

“ผู้หญิง, ช้างพัง” ภาษาผีเรียกว่า ตำแหลก

“แม่” ภาษาผีเรียกว่า ตำแหลกแม่

“ลูกสาว” ภาษาผีเรียกว่า ตำแหลกลูก

“น้องสาว” ภาษาผีเรียกว่า ตำแหลกน้อง

“ลูกสะใภ้” ภาษาผีเรียกว่า ตำแหลกลูกสะใภ้

คำว่า “เสนียด” ใช้นำหน้าชื่อผักและผลไม้บางชนิด เช่น

“ผัก” ภาษาผีเรียกว่า เสนียดผัก

“สายบัว” ภาษาผีเรียกว่า เสนียดสายบัว

“จิง” ภาษาฝึเรียกว่า เสนียดจิง

๔. คำบางคำคล้ายกับภาษาเขมร แต่ก็มีไม่มากนัก เช่น

“เสะ(ม้า)”	ภาษาฝึเรียก	กระแซ
“กระไปย (ควาย)”	ภาษาฝึเรียก	กระบือ
“กูว (วัว)”	ภาษาฝึเรียก	โค
“สดำ (ขวา)”	ภาษาฝึเรียก	สดำ
“ชเวง (ซ้าย)”	ภาษาฝึเรียก	เฉลียง
“บะ (หัก)”	ภาษาฝึเรียก	บะ

๕. คำว่า “สำโพน” ใช้นำหน้าคำที่หมายถึงเครื่องนุ่งห่มในภาษาเขมร เช่น

“คอ (กางเกง)”	ภาษาฝึเรียก	สำโพนคอ
“สะไป (ผ้าสะไป หรือผ้าขาวม้า)”	ภาษาฝึเรียก	สำโพนสะไป
“อาว (เสื้อ)”	ภาษาฝึเรียก	สำโพนอาว

๖. คำพูดที่ผูกเป็นประโยคในภาษาฝึบางประโยค เกิดจากการนำเอาคำในภาษาฝึมาต่อกัน ซึ่งยากต่อการเข้าใจ เช่น

“ปาตะนะเซงอวน”	หมายถึง	เอาข้างต่อลงน้ำ
“ปาตะนะเคลียะอวน”	หมายถึง	เอาข้างต่อไปกินน้ำ
“ไปโหมคเบ็งลยคู”	หมายถึง	ไปติดตามรอยช้าง
“จักดาวจะนำเมลาก”	หมายถึง	กี่วันจะไป

นอกจากนี้ บางประโยคก็นำภาษาอื่นมาปนด้วย เช่น

“อย่าเถิม”	หมายถึง	อย่าส่งเสียงดัง
“อยู่ตรงพะแนก”	หมายถึง	อยู่ตรงหน้า
“เข้ามาจ้อนๆ”	หมายถึง	เข้ามาใกล้ๆ
“อยู่ด่านใด”	หมายถึง	อยู่ที่ไหน
“จำเนรด่าน”	หมายถึง	ออกเดินทาง

๗. คำศัพท์อื่นๆ เช่น

ภาษาคน	ภาษาฝึ
หมอเต่า	กำลวง
หมอช้าง	ปะกำ
ช้าง	เทวดา
ช้างต่อ	ปาตะนะ
เขาสัตว์	ของล่อง
ปลอกช้าง	เคี้ยะ

ภาษาคน

กันจาม
 มีด
 ขอช้าง
 หนังสือตัว
 หนังสือปะกำ
 กระจ่าย
 กวาง
 เสือ
 กลัว
 กลับ
 ไกล
 ใกล้
 แกง
 ข้าว
 ข้าวจ้าว
 ข้าวเหนียว
 ข้างขวา
 ข้างซ้าย
 ข้างนอก
 ข้างหน้า
 ข่าวดี
 ไข่ป่าร้าย
 จับไข่
 ใจ
 เข้าใจ
 ใจดี
 โช่
 ดิน
 คี,งาม
 ทิศตะวันตก
 ทิศตะวันออก

ภาษาผี

ตางขึ้น
 จำนวนยมีด
 ตอกพลวง
 คุณ
 คุณปะกำ
 กระจ่าง
 โตโหละ
 พวง
 อาย
 วน
 คิ้ว
 จ้อน
 โป้กซัว
 กรวด
 กรวดปะกำ
 กรวดเพียว
 ขวาไต
 ซ้ายไต
 ข้างนาเมา
 พระแนก
 ข่าวชอบ
 ใจดี
 จับเฉลียง
 ลำน่า
 เข้าลำน่า
 ลำน่าใจชอบ
 คุณ
 ธรรมเนียม
 ชีเห่
 แสงกะจินลั้ง
 แสงกะจินเบาะ

ภาษาคน	ภาษาผี
ป่ารก	สะดก
ปลา	จั่งวตกา
ฝนตก	จาวล่อง
พักแรม	ล้าลาก
พีน	คั่นกะพวด
ไฟ	กำพวด
ภูเขา	โชนงิน
มีด	หลวย
ยา, ยาสูบ	จี้เถ้า
ฯลฯ	ฯลฯ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติผู้เขียน

นายสมหมาย ชินนาค เกิดเมื่อวันที่ ๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๒ ณ บ้านเสม็ดน้อย หมู่ที่ ๖ ตำบลสลักได อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ สำเร็จการศึกษาปริญญาตรีวิทยาศาสตร์บัณฑิต (วท.บ.) เกียรตินิยมอันดับ ๒ สาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ในปีการศึกษา ๒๕๓๔ และเข้าศึกษาต่อในหลักสูตรมานุษยวิทยามหาบัณฑิต ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปีการศึกษา ๒๕๓๖ ได้รับทุนส่งเสริมผู้มีความรู้ความสามารถพิเศษเป็นอาจารย์ในสถาบันอุดมศึกษาของรัฐ ประจำปี ๒๕๓๓ ของทบวงมหาวิทยาลัย ปัจจุบันดำรงตำแหน่งอาจารย์ประจำภาควิชาสังคมศาสตร์ สถาบันภาษาและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ศูนย์วิทยพัชร์พยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย